

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту
Завідуюча кафедри публічного управління
та державної служби
к. н. держ. упр., доц. Набока Л. В.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В
УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»
281 Публічне управління та адміністрування

Виконавець
здобувачка 2 курсу, групи ЗПУА-6-23

Р. В. Борисенко

Науковий керівник
к. н. держ. упр., доц.

К. Є .Дубовик

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВА ПРИРОДА НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1 Історичний розвиток нотаріату в Україні та світі.....	7
1.2 Поняття та правова природа нотаріальної діяльності.....	16
1.3 Сутність, принципи та форми в контексті нотаріальної діяльності.....	25
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	30
2.1 Сучасне законодавство у сфері управління нотаріатом.....	30
2.2 Правові засади регулювання нотаріальної діяльності.....	37
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....	48
3.1 Зарубіжний досвід управлінням нотаріальною діяльністю	48
3.2 Напрями вдосконалення публічного управління у сфері нотаріату в Україні.....	55
ВИСНОВКИ.....	65
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	68

ВСТУП

Актуальність. Нотаріальна діяльність є одним із ключових елементів правової системи України, адже вона спрямована на забезпечення юридичної достовірності документів, захист прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб. Нотаріус відіграє важливу роль у запобіганні конфліктам, зменшенні правової невизначеності та забезпеченні стабільності правовідносин у суспільстві.

У сучасних умовах реформування правової системи України важливість нотаріальної діяльності постає особливо гостро. Процеси євроінтеграції, необхідність адаптації національного законодавства до європейських стандартів і розвиток цифрових технологій потребують вдосконалення державного управління у сфері нотаріату. Основними викликами для держави є забезпечення прозорості, підвищення ефективності, доступності та безпеки нотаріальних послуг.

Особливого значення набуває питання впровадження електронного нотаріату, що вимагає модернізації організаційних і технічних механізмів, зокрема створення системи електронних реєстрів, цифрових підписів та інших інструментів, які сприятимуть оптимізації діяльності нотаріусів. Окрім того, актуальними залишаються проблеми недостатнього контролю якості нотаріальних послуг, надмірного адміністративного навантаження на нотаріусів і недостатньої ефективності державного регулювання у цій сфері.

Недостатність теоретичних напрацювань щодо реформування державного управління у сфері нотаріальної діяльності, а також необхідність розробки дієвих практичних рішень роблять тему дослідження надзвичайно актуальною.

Таким чином, комплексний аналіз державного управління нотаріальною діяльністю, визначення основних проблем і перспектив його вдосконалення є

важливим кроком для подальшого розвитку правової системи України в умовах сучасних викликів.

Мета. Метою роботи є проведення комплексного аналізу правових, організаційних та практичних аспектів державного управління нотаріальною діяльністю в Україні, виявлення основних проблем і недоліків у цій сфері, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів регулювання та управління нотаріальною діяльністю. Особливий акцент зроблено на врахуванні сучасних викликів, таких як цифровізація, та на адаптації державного управління до міжнародних стандартів і кращих практик.

Об'єкт. Об'єктом дослідження є система державного управління у сфері нотаріальної діяльності, яка охоплює правові, організаційні та управлінські механізми, що забезпечують ефективне функціонування нотаріату в Україні, а також їх взаємодію з іншими інституціями правової системи.

Предмет. Предметом дослідження є правові норми, механізми, організаційні принципи та практичні аспекти державного управління нотаріальною діяльністю в Україні, а також їх вплив на забезпечення ефективності, прозорості та доступності нотаріальних послуг.

Методи дослідження. Для досягнення мети роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які забезпечили всебічний аналіз проблематики державного управління нотаріальною діяльністю:

Аналіз та синтез. Застосовані для вивчення та узагальнення законодавчих актів, що регулюють нотаріальну діяльність в Україні. Цей метод дозволив структурувати інформацію про правові норми, визначити їх вплив на організацію та функціонування нотаріату. На основі синтезу було сформовано загальне уявлення про взаємодію різних компонентів системи державного управління у сфері нотаріальної діяльності.

Порівняльно-правовий метод. Використаний для аналізу моделей нотаріальної діяльності в різних країнах, таких як Франція, Німеччина та країни

Балтії. Цей метод дозволив визначити переваги та недоліки національної системи управління нотаріатом і виділити напрями адаптації міжнародного досвіду до українських реалій.

Соціологічний метод. Застосовано для дослідження практичних аспектів діяльності нотаріусів. Проведено аналіз думок представників професійної спільноти та сприйняття роботи нотаріусів громадянами. Метод також допоміг виявити ключові проблеми, з якими стикаються нотаріуси в Україні, і оцінити рівень довіри суспільства до нотаріальної діяльності.

Системний підхід. Використаний для аналізу нотаріату як складової правової системи держави, де кожен елемент (правові норми, органи управління, суб'єкти нотаріальної діяльності) взаємодіє для досягнення спільної мети. Цей підхід дозволив визначити взаємозв'язки між елементами системи державного управління нотаріатом, виявити структурні недоліки та запропонувати їх усунення.

Історичний метод. Дозволив дослідити еволюцію нотаріальної діяльності в Україні та світі, визначити тенденції розвитку та їхній вплив на сучасний стан системи державного управління.

Моделювання. Застосоване для розробки пропозицій щодо вдосконалення механізмів державного управління нотаріальною діяльністю. Цей метод дозволив змоделювати оптимальну структуру управління з урахуванням сучасних викликів, таких як цифровізація.

Статистичний аналіз. Використаний для опрацювання даних щодо діяльності нотаріусів, включаючи кількість нотаріальних дій, скарг громадян і рішень контролюючих органів. Це дозволило сформулювати об'єктивну картину ефективності існуючої системи.

Застосування цих методів у комплексі забезпечило багатовимірний аналіз досліджуваної теми та сприяло розробці практичних рекомендацій для вдосконалення державного управління у сфері нотаріальної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження було представлено на наукових конференціях та опубліковано у фахових виданнях. Практичні рекомендації, сформульовані у дослідженні, обговорювалися з фахівцями у сфері нотаріальної діяльності та представниками органів державного управління.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Історичний розвиток нотаріату в Україні та світі

Нотаріат, як суспільний інститут, має глибокі історичні корені, які сягають витоків формування первісного суспільства. У процесі розвитку соціальних відносин, що базувалися не лише на спільних інтересах, а й на відмінностях між окремими людьми та групами, виникла потреба у правових механізмах регулювання цих відносин. Перші письмові норми поведінки стали основою для створення правових інститутів, серед яких згодом з'явився нотаріат – механізм офіційного засвідчення юридичних дій.

На території України історія нотаріату бере свій початок у період феодальної роздробленості (XII століття). Першими представниками нотаріальної діяльності стали дяки, які спочатку виконували свої функції на добровільних засадах. З розвитком державного управління вони поступово перетворилися на штатних працівників державних органів. Їх обов'язки включали ведення діловодства, підготовку й підписання офіційних документів, виготовлення копій, видачу довідок та інші адміністративні функції. Уже в XIII столітті дяки почали виконувати нотаріальні дії, зокрема щодо операцій із нерухомим майном.

У XV столітті виник окремий інститут посадових осіб, відомий як *escrivães de praça*. Представники цієї професії спеціалізувалися на оформленні угод і передачі прав на майно, забезпечуючи їх належну реєстрацію. Згодом у 1775 році імператриця Катерина II передала функції нотаріусів до судових органів, що стало початком другого етапу еволюції нотаріату.

Протягом цього періоду функції нотаріусів багаторазово змінювали підпорядкування, переходячи до різних установ: цивільних і окружних судів, кріпосних контор тощо. Це свідчило про відсутність системності та суперечливість у правовому регулюванні діяльності нотаріусів.

Третій етап розвитку нотаріату розпочався з судової реформи 1864 року. Ключовою подією стало прийняття Положення про нотаріат у 1866 році, яке визначило нотаріат як автономну систему, відокремлену від судових органів. Була введена посада нотаріуса, яка передбачала конкурсне призначення відповідних осіб головою судової палати. Майбутні нотаріуси мали складати присягу та вносити заставу для відшкодування можливих збитків клієнтам у разі некомпетентності або помилок.

Після революції 1917 року, яка докорінно змінила суспільний устрій, нотаріат перетворився на державний інститут. У цей період в Україні було ухвалено низку законодавчих актів, що регламентували діяльність нотаріату, пристосовуючи його до нових політичних та економічних реалій.

Таким чином, нотаріат пройшов тривалий шлях еволюції, поступово трансформуючись від неформального інституту засвідчення приватних дій до важливої складової правової системи, яка забезпечує захист прав та інтересів громадян.

25 грудня 1974 року Верховна Рада Української РСР вперше ухвалила Закон «Про державний нотаріат», який став визначальним етапом у регулюванні нотаріальної діяльності. Цей закон значно розширив перелік нотаріальних дій, включивши понад 20 різновидів, однак у радянський період значення нотаріату суттєво знизилося. Ліквідація приватної власності знецінила функції нотаріусів, які здебільшого стосувалися майнових прав громадян. Нотаріат був останнім у системі правових інститутів, оскільки його діяльність переважно стосувалася особистої власності та інтересів людей, що не відповідало ідеології тогочасного суспільства [31].

Зі здобуттям незалежності Україна розпочала новий етап у розвитку нотаріату. Створення незалежної держави, розвиток ринкових відносин, приватизація та визнання рівності форм власності спричинили нагальну потребу у реформуванні нотаріальної системи. Виникнення приватних нотаріусів стало логічним наслідком цих процесів, забезпечуючи громадянам доступ до послуг, які не залежали від державного апарату.

Наступний важливий крок відбувся у 1993 році, коли Верховна Рада ухвалила Закон України «Про нотаріат». Закон, що набрав чинності 1 січня 1994 року, відкрив нові можливості для нотаріальної діяльності, зробивши приватних нотаріусів повноцінними учасниками правової системи. Цей історичний документ визначив правові засади існування нотаріату, що стало важливою складовою реформування правової системи України.

Історія українського нотаріату невіддільна від розвитку правових систем світу. Зокрема, сучасний нотаріат спирається на дві основні моделі: латинську та англосаксонську. В Україні ж зародження нотаріальної діяльності можна простежити ще з XII століття, коли за часів феодальної роздробленості письмові документи почали використовуватися для оформлення юридичних угод. Першими працівниками у цій сфері стали дяки, які відповідали за ведення діловодства, підготовку документів і виконання нотаріальних функцій.

У XV столітті в Європі з'явилися професійні посадові особи, які спеціалізувалися на оформленні передачі прав на майно, забезпечуючи їх реєстрацію. Проте на українських землях функції нотаріусів часто передавалися різним органам, зокрема судовим і кріпосним конторам, що створювало правову нестабільність. Ситуація змінилася після судової реформи 1864 року, коли було прийнято Положення про нотаріат (1866 рік), що визначило нотаріат як автономну систему [2].

Після революції 1917 року нотаріат в Україні перетворився на державний інститут, а радянська система фактично нівелювала його значення. Нотаріуси виконували обмежені функції, оскільки приватна власність була ліквідована.

Після 1991 року нотаріат отримав нове значення у правовій системі України. Визнання приватної власності та розвиток ринкових відносин стимулювали трансформацію цього інституту. Прийняття Закону «Про нотаріат» у 1993 році заклало основу для інтеграції приватного нотаріату. Приватні нотаріуси отримали право діяти від імені держави, делегуючи їм спеціальні повноваження та забезпечуючи незалежність у прийнятті рішень.

У 1996 році була впроваджена спеціальна форма нотаріально засвідчених документів, а у 1997 році створено Державний інформаційний центр, який координував ведення реєстрів і баз даних, що стосувалися нерухомості, довіреностей, заповітів та спадкових справ. Ці нововведення значно посилили ефективність нотаріальної діяльності [9].

Сьогодні нотаріат України представлений державними нотаріальними конторами, державними нотаріальними архівами, приватними нотаріусами, а також дипломатичними представництвами. Державні нотаріальні контори фінансуються з державного бюджету, їх утримання регламентується Міністерством юстиції, а діяльність підпорядковується суворим нормативним актам.

Сучасний нотаріат виконує важливу роль у забезпеченні правопорядку, захисті прав громадян і юридичних осіб, а також у запобіганні правопорушенням. У процесі переходу до ринкової економіки роль нотаріусів як незалежних посередників значно зросла, адже вони забезпечують правову підтримку угод, знижуючи ризики конфліктів.

Приватні нотаріуси, хоч і діють незалежно, несуть повну відповідальність за свої рішення. Вони зобов'язані відшкодовувати шкоду, завдану їхніми помилками чи недбалістю. Закон «Про нотаріат» передбачає суворі вимоги до нотаріусів, включаючи припинення діяльності у разі порушення законодавства або втрати права на здійснення нотаріальних дій.

Дослідження історії нотаріату, зокрема його становлення та трансформації, дозволяє краще зрозуміти природу цього інституту та його роль

у сучасній правовій системі. Український нотаріат, розвиваючись в умовах різних політичних режимів, відображає специфіку етапів становлення української державності.

Наукові праці українських і зарубіжних дослідників висвітлюють різні аспекти розвитку нотаріату, проте багато питань залишаються недостатньо розкритими. Це ускладнює глибоке розуміння сучасних викликів і перспектив реформування нотаріальної системи.

В умовах реформування правової системи України нотаріат залишається ключовим елементом забезпечення стабільності економічних і соціальних відносин. Його роль як інструмента правозахисту та правопорядку зростає, що вимагає подальшого вдосконалення законодавчого регулювання та організації нотаріальної діяльності.

Нотаріат як правовий інститут має глибокі історичні корені, які формувалися у контексті суспільного устрою, сімейних, спадкових та майнових відносин. Його виникнення було зумовлене розвитком писемності та активізацією товарно-грошових відносин, що створило передумови для впорядкування та офіційного засвідчення приватних юридичних дій [13].

На початкових етапах свого існування нотаріат був частиною адміністративної діяльності. У Вавилоні, Єгипті та Іудеї писарі-канцеляристи складали прибутково-видаткові книги, створювали кадастри земель, переписували населення та його майно. У Стародавньому Єгипті таких посадових осіб називали агорономами, у Греції – ієромемнесами чи епістатами. Ці функції, нерідко виконувані священнослужителями, відігравали ключову роль у створенні юридично значущих доказів.

Дослідники відзначають розвиток нотаріальної діяльності у старосврейській державі. Писемність, запозичена із Єгипту, активно використовувалася для ведення державних справ і судочинства. До середини II тисячоліття до н.е. письмові документи і державні акти вже стали звичним явищем.

За окремими джерелами, зародження нотаріату як інституту можна віднести до Давньої Греції. Його розвиток відбувався за законодавством Солона, досягнувши апогею в епоху еллінізму за правління Птолемеїв. Через Єгипет нотаріат проник до Риму, де під впливом грецького права здобув подальший розвиток. У Візантії, завдяки правовим реформам Юстиніана і Нотаріальному кодексу імператора Лева VI, нотаріат отримав більш структуровану форму.

У Стародавньому Римі нотаріат виник у III столітті до н.е. під час республіканського періоду. Його первісна мета полягала у формалізації правових дій шляхом суворого дотримання юридичних формул. Писарі, які обслуговували судові й адміністративні органи, складали юридичні документи. Згодом, у період імперії, ці писарі об'єднувалися в канцелярії при магістратах. Поряд із ними працювали приватні писарі, зокрема раби, які виконували функції особистих юридичних консультантів.

Пізніше з'явився окремий клас вільних осіб – табеліонів. Вони складали юридичні акти та судові документи, отримуючи за це винагороду. Табеліони працювали у публічних місцях і мали доволі високий суспільний статус. Проте їхні акти не мали повної юридичної вірогідності, що відрізняло їх від сучасного нотаріату.

Однак римське право містило й елементи, що наближалися до сучасного нотаріату. Зокрема, документи, складені табеліонами, могли бути офіційно визнані у суді, набуваючи статусу безспірних.

Слово «нотаріус» має латинське коріння і походить від *nota* – особливих стенографічних знаків, що використовувалися для запису під диктування. Табеліони та нотарії були попередниками сучасного нотаріату, який сформувався з розвитком римського права.

Після розпаду Римської імперії інститут нотаріату зберігся, адаптуючись до нових умов. Деякі законодавчі акти, як-от Едикт Ротарія (643 р.) та закони Ліутпранда (713–755 рр.), закріплювали обов'язковість письмової форми для

важливих угод. У цей період нотаріуси виконували функції складання протоколів, ведення судових записів і оформлення договорів.

Церква також активно розвивала нотаріат. З III століття н.е. при єпископах, а пізніше при абатах існували церковні нотаріуси, які записували бесіди священнослужителів із народом та складали протоколи. Такий нотаріат обслуговував як церковну адміністрацію, так і мирян.

У середньовічній Європі найбільшого розвитку нотаріат досяг в Італії, де римське право залишалося важливою основою правової системи. У Франції та Німеччині нотаріат розвивався повільніше, проте в XII–XIV століттях ці країни почали переймати італійську модель.

У Франції першу реформу нотаріату провів Людовик IX у 1270 році, запровадивши 60 посад нотаріусів при Паризькій судовій палаті. Укази Філіпа IV у 1300-х роках розширили цей інститут на всю країну, передбачивши створення реєстрів нотаріальних актів.

В Італії та Франції нотаріуси отримали статус осіб вільної професії, уповноважених державою засвідчувати юридичні акти. У Німеччині інститут нотаріату з'явився в XIV столітті, а в 1512 році був виданий перший нотаріальний статут.

В англосаксонських країнах нотаріат не набув такої самостійної структури, як у континентальній Європі. У країнах загального права роль нотаріусів зводилася до посвідчення приватних актів, а їхні функції часто виконували судді або судові службовці.

Розвиток нотаріату в Європі сприяв стабільності цивільного обігу, забезпечуючи юридичну надійність правочинів. Латинський нотаріат, заснований на принципах римського права, залишається основою для сучасної системи нотаріальної діяльності у більшості країн світу.

Досвід формування нотаріальної системи в таких країнах, як Польща та Румунія є важливим для розуміння загальних тенденцій еволюції цього правового інституту в Європі.

У Польщі перші нотаріальні традиції були запозичені з Італії, а їх впровадження стало можливим завдяки впливу католицької церкви. У XV столітті, під час канцлерства Яна Замойського, Ватикан надав привілей навчати публічних нотаріусів у Замойській академії. Ця подія стала важливою віхою в історії польського нотаріату, знаменуючи перехід від канонічного права до римської нотаріальної системи.

Історія польського нотаріату, однак, була складною через часті територіальні зміни. У різні часи на польських землях діяли різні системи нотаріату. Після Другої світової війни, у 1951 році, за часів Польської Народної Республіки, нотаріат став повністю державним органом, підконтрольним Міністерству юстиції [45].

Реформа 1989 року скасувала дію закону 1951 року, повернувши нотаріату риси, притаманні сучасній Україні, із змішаною системою державних та приватних нотаріусів. Згодом, 14 лютого 1991 року, ухвалили новий закон, що запровадив дворічний перехідний період до системи приватного нотаріату. Ця реформа заклала основи сучасного польського нотаріату, орієнтованого на забезпечення правового захисту громадян.

Перші нотаріальні інститути на території Румунії з'явилися ще у XIII столітті. Однак у сучасному вигляді державний нотаріат почав формуватися у 1950 році на основі відповідного декрету. Тоді нотаріальна діяльність була зведена до адміністративних функцій безконфліктної процедури. Нотаріуси, підконтрольні Міністерству юстиції, мали статус державних службовців.

Проте радикальні зміни відбулися у 1995 році. 16 листопада державний нотаріат ще функціонував, а вже наступного дня всі його повноваження перейшли до приватних нотаріусів. Цей перехід був здійснений без жодного перехідного періоду чи змішаної системи. Приватні нотаріуси, наділені широкими повноваженнями, отримали автономію, хоча й залишалися під егідою Міністерства юстиції.

Реформа значно покращила якість нотаріальних послуг, збільшила обсяги виконуваних нотаріальних дій та знизила витрати державного бюджету. Крім того, доходи, отримані від діяльності нотаріусів, стали вагомим джерелом поповнення бюджету, а зайнятість у сфері нотаріату зросла удесятеро.

Другий етап розвитку російського нотаріату почався зі судової реформи 1864 року. У 1866 році було ухвалено Положення про нотаріальну частину, що відокремило нотаріат від судових органів. У містах створювали посади нотаріусів, які перебували під наглядом судів. Там, де не було бажаючих обійняти посаду, нотаріусів призначав уряд. Призначені державою нотаріуси були державними службовцями з відповідними правами та привілеями [19].

Досвід Польщі, Румунії та інших країнах Європи демонструє різні підходи до організації нотаріальної системи, що залежали від історичних, політичних та економічних умов. У Польщі та Румунії відбувся поступовий перехід до приватного нотаріату, який забезпечив ефективність і доступність послуг, тоді як в деяких інших країнах нотаріат довгий час залишався підконтрольним державним органам. Ці моделі можуть слугувати цінним орієнтиром для реформування нотаріальних систем у країнах, що перебувають у процесі трансформації.

Після Лютневої революції 1917 року нотаріальна система тимчасово функціонувала без значних змін. Хоча Тимчасовий уряд намагався обмежити операції з нерухомістю та землею, суспільний тиск змусив його відмовитися від цих ініціатив. У період 1917–1921 років компетенцію нотаріату розподілили між різними органами радянської влади, такими як відділи юстиції, соціального забезпечення та відділи запису актів цивільного стану, залежно від змісту кожного конкретного акту [24].

З розвитком господарського життя країни виникла потреба у державному контролі за законністю укладених договорів і здійснюваних операцій. У цьому контексті нотаріат почав відігравати роль важливого інституту в системі радянської юстиції.

Нотаріат у Радянському Союзі був державним органом, основною метою якого було зміцнення соціалістичної законності, охорона соціалістичної та особистої власності, а також захист майнових і особистих прав громадян, інтересів державних установ, підприємств і громадських організацій.

Серед основних функцій нотаріату було оформлення та засвідчення правочинів, здійснення протестів векселів, реєстрація арештів, посвідчення безспірних фактів. Прийняте у 1922 році Положення про нотаріат сформувало основи функціонування нотаріату в умовах переходу країни від капіталізму до соціалізму.

У 1923 році нова редакція цього Положення розширила повноваження нотаріальних контор і привела їх у відповідність із нормами цивільного законодавства. Нотаріат було інтегровано до складу органів юстиції, а його організація та керівництво передані до судових адміністрацій.

До 1926 року нотаріальна діяльність регулювалася законодавством союзних республік. Загальносоюзне регулювання розпочалося з ухвалення 14 травня 1926 року Основних принципів організації державного нотаріату, що стало першим загальносоюзним нормативним актом у цій сфері. На основі цього документа кожна союзна республіка ухвалювала власне положення про нотаріат.

Контроль за нотаріальною діяльністю здійснювали Міністерство юстиції СРСР, міністерства юстиції союзних республік і їхні місцеві органи. Деякі накази та інструкції Міністерства юстиції СРСР і УРСР досі залишаються чинними у частині, яка не суперечить Конституції України [25].

1.2 Поняття та правова природа нотаріальної діяльності

Нотаріальна діяльність є ключовим елементом правової системи будь-якої держави, що спрямована на захист прав та інтересів громадян і юридичних

осіб шляхом засвідчення юридичних фактів, підготовки офіційних документів та виконання нотаріальних дій. Ця діяльність відіграє важливу роль у попередженні правових конфліктів і підтримці стабільності правовідносин у суспільстві.

Нотаріальна діяльність розглядається як професійна сфера, у межах якої нотаріуси реалізують такі основні завдання:

- забезпечення юридичної достовірності документів;
- захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб;
- дотримання принципу законності в процесі цивільного обороту.

В Україні ця сфера регулюється Законом України «Про нотаріат» (1993 р.) та іншими правовими актами. Закон визначає нотаріат як систему органів та посадових осіб, уповноважених державою на здійснення нотаріальних дій.

Основні функції нотаріату:

- правозахисна функція. Нотаріуси виступають незалежними та неупередженими суб'єктами, що забезпечують захист прав та інтересів громадян і організацій.
- запобіжна функція. Шляхом перевірки документів і надання правових консультацій нотаріуси попереджають можливість виникнення юридичних спорів між сторонами.
- посвідчувальна функція. Оформлення та засвідчення нотаріальних дій гарантує достовірність фактів і відповідність документів нормам законодавства.
- контрольна функція. Нотаріуси перевіряють правомірність дій, які вони засвідчують, забезпечуючи відповідність законодавчим вимогам.

Процесуальна правосуб'єктність нотаріуса має окремий характер, що не є частиною цивільної правосуб'єктності, а становить самостійну юридичну якість. Вона включає поєднання двох ключових компонентів — правоздатності та процесуальної дієздатності. Ця особливість дозволяє розглядати нотаріуса як суб'єкта нотаріального процесу, який має право і обов'язок виконувати нотаріальні дії відповідно до закону.

Отже, нотаріальна діяльність є самостійним правовим інститутом, що забезпечує юридичну безпеку, запобігає конфліктам і сприяє стабільності правовідносин у державі [15].

Нотаріальна діяльність є важливою складовою правової системи, яка спрямована на захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Вона передбачає засвідчення юридичних фактів, оформлення документів і виконання нотаріальних дій, що сприяє запобіганню правовим конфліктам та забезпеченню стабільності правовідносин.

Процесуальна правосуб'єктність нотаріуса формується через сукупність суб'єктивних прав і обов'язків, регульованих нормами нотаріального процесу. Водночас суб'єкти процесуальних відносин мають різний обсяг прав та обов'язків залежно від свого правового статусу. Це означає, що учасники нотаріальної процедури не володіють єдиною правосуб'єктністю, яка визначається процесуальними особливостями кожної сторони. Тому у нотаріальному посвідченні головну роль відіграє не юридичний статус учасників, а правовий і процесуальний характер конкретної нотаріальної дії [3].

Суб'єктами нотаріального процесу є особи, які наділені процесуальними правами та обов'язками у рамках вчинення нотаріальних дій. Згідно зі статтями 4 і 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна діяльність здійснюється у двох формах:

- вчинення нотаріальних дій (стаття 34).
- надання правової інформації та консультацій (стаття 4).
- принципи нотаріальної діяльності

Нотаріальна діяльність базується на таких основоположних принципах:

- законність. Нотаріуси зобов'язані суворо дотримуватися чинного законодавства у своїй роботі.
- незалежність. Нотаріуси здійснюють свою діяльність автономно, без впливу державних органів чи інших суб'єктів.

- об'єктивність і неупередженість. Під час виконання своїх обов'язків нотаріуси не повинні віддавати перевагу жодній зі сторін.

- конфіденційність. Нотаріуси зобов'язані зберігати в таємниці інформацію про вчинювані дії.

Нотаріальна діяльність поєднує елементи публічного та приватного прав. Публічний аспект, коли нотаріуси виконують функції, делеговані державою. Їхні дії мають офіційний характер і юридичну силу, еквівалентну рішенням суду. Приватний аспект, коли приватні нотаріуси є самостійними суб'єктами, які здійснюють діяльність на підприємницьких засадах, проте в межах законодавчих обмежень і під контролем держави [5].

В Україні нотаріальна діяльність реалізується через два види нотаріусів, а саме державні нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, фінансування яких здійснюється з державного бюджету та приватні нотаріуси, що здійснюють діяльність незалежно, однак під наглядом Міністерства юстиції.

Обидва види нотаріусів мають рівні повноваження та правовий статус, але відрізняються за формою організації діяльності. Україна дотримується принципів латинського нотаріату, характерними рисами якого є:

- нотаріус виступає незалежним представником публічної влади.
- документи, засвідчені нотаріусом, мають доказову силу.
- сновне завдання нотаріуса полягає у запобіганні правовим спорам.

Нотаріальна діяльність в Україні охоплює широкий спектр послуг, таких як:

- засвідчення угод (договорів, заповітів);
- оформлення виконавчих написів;
- засвідчення копій документів;
- забезпечення доказів;
- оформлення спадкових справ.

Нотаріат виконує важливу функцію захисту прав громадян і юридичних осіб. Він забезпечує юридичну достовірність документів, сприяє зниженню

кількості судових спорів завдяки правильному оформленню правочинів і підвищує рівень довіри до правової системи. Нотаріальні дії мають високий ступінь юридичної сили, що зміцнює стабільність і передбачуваність правовідносин у суспільстві.

Таким чином, нотаріальна діяльність – це комплексна система, яка поєднує публічно-правові та приватно-правові аспекти, спрямовані на захист прав і законних інтересів суб'єктів. Її правова природа полягає у делегуванні державних функцій незалежним професіоналам, які забезпечують правовий порядок і стабільність у суспільстві [7].

Нотаріус, який виконує функцію контролю за законністю цивільного судочинства, є підтвердженням законності та правопорядку, відповідно до своєї ролі. При вчиненні нотаріальної дії нотаріус або посадова особа підтверджує законність і достовірність нотаріальної дії, запобігаючи можливим порушенням прав та інтересів тих, хто в майбутньому звернеться до реєстратора або посадової особи.

Підтверджуючи законність і достовірність юридичних актів, нотаріус виконує не лише технічні, але й профілактичні функції, запобігаючи виникненню конфліктів. У разі, якщо нотаріальні дії, у вчиненні яких зацікавлені сторони, не відповідають законодавству, нотаріус зобов'язаний відмовити в їх здійсненні. Ця вимога забезпечує захист інтересів учасників правовідносин і виключає ризик правопорушень.

Важливим аспектом нотаріальної діяльності є юридичні консультації, що включають роз'яснення наслідків вчинення певних дій, а також інформування сторін про особливості правового акту. Це допомагає мінімізувати можливість юридичних помилок і спорів.

Основною місією нотаріату є засвідчення і підтвердження юридичних фактів, прав і обов'язків, а також забезпечення законності цивільних правовідносин з метою їх захисту та запобігання порушенням. Нотаріальні органи виконують низку функцій, серед яких особливе значення мають:

Збереження і доказова цінність документів.

Нотаріально посвідчені договори мають високу юридичну силу, що спрощує доведення прав у суді. У разі спору зміст документів, дійсність підписів і строки їх укладення є офіційно підтвердженими, що робить такі документи беззаперечними доказами.

Нотаріус перевіряє відповідність угоди законодавчим вимогам, включаючи правоздатність сторін і дотримання умов передачі майнових прав. Згідно із частиною 4 статті 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні дій, які суперечать законодавству України або міжнародним договорам. Ця функція, делегована державою, гарантує дотримання правового порядку навіть у приватній нотаріальній практиці [4].

Юридична допомога особам, які звертаються за нотаріальними діями. Конституція України визначає, що держава зобов'язана забезпечувати права і свободи людини. У цьому контексті нотаріус виступає як консультант і правовий захисник, який роз'яснює сторонам особливості договорів і можливі ризики. Це наближає українську нотаріальну практику до стандартів латинської школи, де нотаріус не лише фіксує правовідносини, але й сприяє їх безконфліктному розвитку. Застосовуючи норми матеріального і процесуального права, нотаріус впливає на правовідносини, забезпечуючи їх відповідність законодавству. Встановлення умов договорів і визначення меж прав і обов'язків сторін допомагають попередити можливі суперечки.

Нотаріус виконує державне завдання щодо допомоги громадянам у реалізації їхніх прав і повноважень. У сучасному правовому світі, який часто асоціюється з лабіринтом складних законів і процедур, нотаріус стає надійним провідником, допомагаючи громадянам обрати правильний і законний шлях для вираження своєї волі.

Під час вчинення нотаріальної дії нотаріус зобов'язаний встановити дійсні наміри сторін, оцінити правомірність їхніх дій і надати всебічну

консультацію щодо можливих наслідків. Це забезпечує баланс між суспільними та приватними інтересами.

Юридичні акти, посвідчені нотаріусом, набувають доказового характеру, аналогічного до судових рішень, однак за умови відсутності конфліктів і добровільного волевиявлення сторін.

У рамках нотаріальної діяльності нотаріус виконує такі дії:

- перевіряє відповідність документів вимогам закону;
- оцінює їхню придатність для вчинення нотаріальних дій;
- витребує додаткові матеріали;
- повідомляє зацікавлені сторони.

За необхідності нотаріус має право відкласти або відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо це суперечить законодавству чи інтересам правопорядку.

Нотаріальна діяльність спрямована на попередження конфліктів і захист правовідносин. Її правова природа поєднує елементи публічного і приватного права, що дозволяє нотаріусу виступати як гарант законності. Нотаріус не лише фіксує юридичні факти, але й допомагає сторонам уникнути помилок, закріплюючи їхні наміри у формі, що має юридичну силу.

Отже, нотаріат виконує важливу роль у підтриманні правопорядку, сприяючи захисту прав та законних інтересів громадян і організацій. Завдяки своїм функціям він слугує інструментом забезпечення стабільності правовідносин і запобігання правопорушенням [8].

Таким чином, підтверджуючи законність і достовірність акту, нотаріус виконує ще й третю роль, щоб не виникало скандалів. Наприклад, якщо нотаріальні дії, у вчиненні яких зацікавлені особи, не відповідають закону, нотаріус відмовиться від цього, унеможливлуючи правопорушення та негативні наслідки для цих осіб.

Функцію запобігання правопорушенням здійснюють також юридичні консультації, роз'яснення наслідків для здійснення акту повідомлення.

З послуг, що надаються нотаріальними органами, можна зробити висновок, що суть нотаріальної діяльності полягає в посвідченні та підтвердженні певних прав і фактів, у законному закріпленні цивільних прав з метою запобігання можливим порушенням або захисту вже порушених прав.

Органи нотаріату виконують лише свої функції, основними з яких є такі:

- здатність забезпечити збереження і доказову цінність документів.

Нотаріально завірений договір полегшує сторонам доведення своїх прав у суді у разі виникнення спору про договір, оскільки зміст прав та обов'язків сторін договору, дійсність підпису та строки укладення договору офіційно підтверджуються нотаріальним органом тому вона надійна і незаперечна.

- функції (контрольні функції), що забезпечують законність угод.

Оскільки стабільність договору, іншої угоди або правового акта пов'язана з його законністю, нотаріус підтверджує наявність необхідних юридичних фактів, таких як правоздатність і дієздатність сторін та наявність у них суб'єктивного права на його передачу іншій стороні. Відповідно до частини 4 статті 5 Закону,[2] нотаріуси зобов'язані відмовити у вчиненні нотаріальних дій, якщо вони не відповідають законодавству України або міжнародним договорам. За наявності приватних нотаріусів контроль за законністю правочинів є державною функцією і лише держава може делегувати цю функцію приватним нотаріусам та надавати їм певні повноваження.

- функція юридичної допомоги особі, яка звертається за вчиненням нотаріальної дії.

Останніми роками ця функція набуває все більшого значення в ряді ситуацій. По-перше, Конституція України (стаття 3)[1] передбачає, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним завданням держави. Найважливіші положення цієї Конституції реалізуються, зокрема, через діяльність нотаріату. Українські нотаріуси, безсумнівно, наблизяться в реалізації цієї функції до нотаріусів-латинян, які беруть безпосередню участь у складанні договорів, виконують певні дії як консультанти сторін і прагнуть виключити можливість судового розгляду. Таким чином, використовуючи цю

функцію, нотаріальні установи можуть не лише доводити факти та фіксувати стани, що мають юридичне значення, а й надавати всебічну правову допомогу суб'єктам правовідносин.

Основна функція нотаріуса в правозастосуванні полягає в регулюванні прав на етапі їх реалізації. Оскільки нотаріус, застосовуючи норми матеріального та процесуального права, має вплив на правовідносини з метою надання їм чітко визначеного законом змісту, то виникає ще один важливий аспект правової діяльності — праворегулююча функція нотаріату [10].

Нотаріус виконує завдання держави, допомагаючи громадянам у реалізації їхніх прав та законно закріплених повноважень. Можна порівняти сучасну правову систему з лабіринтом, де людині, яка не володіє спеціальними юридичними знаннями, важко знайти правильний і законний спосіб вираження своєї волі. Без нотаріуса, який є надійним провідником у цьому лабіринті, така людина ризикує зробити помилку.

Однією з важливих функцій нотаріуса є встановлення справжніх намірів сторін шляхом інформування їх про сутність правовідносин, що виникають на основі нотаріального договору. Нотаріус сприяє тому, щоб сторони чітко розуміли наслідки своїх дій, а також зміст та обсяг своїх прав та обов'язків.

У забезпеченні захисту прав громадян і юридичних осіб нотаріус відіграє важливу і відповідальну роль, якої не можна порівняти з іншими юридичними інститутами. Його діяльність є безпосередньо пов'язаною з правовими інтересами осіб, тоді як в адміністративному судочинстві враховуються лише ті права, що чітко визначені законом.

Праворегулююча функція нотаріуса полягає в тому, що він здатен визначати межі прав та обов'язків учасників правовідносин, при цьому суворо дотримуючись вимог закону та справжніх намірів сторін. Загальний підхід до "нормативно-правової функції" полягає у встановленні прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, а також у забезпеченні відповідності між їхніми елементами. Важливим є те, що умови договору визначають права та обов'язки, які мають

бути збалансованими за обсягом та часом виникнення. Під час нотаріального засвідчення має бути чітко визначено, коли виникає право на подачу позову та нарахування позовної давності, що в подальшому може мати значення для вирішення можливих спірних ситуацій [12].

1.3 Сутність, принципи та форми в контексті нотаріальної діяльності

Нотаріальна діяльність є невід'ємною складовою правової системи держави, спрямованої на забезпечення верховенства права. Вона виконує функцію інструменту для запобігання юридичним суперечкам, а також для забезпечення дотримання законності та правової визначеності. Завдяки діяльності нотаріусів гарантується юридична достовірність документів та угод, що, в свою чергу, сприяє підвищенню рівня захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб.

Нотаріат є незалежним і неупередженим органом, уповноваженим державою на здійснення нотаріальних дій. Серед його основних рис можна виокремити такі:

- підтвердження правомірності судових позовів.
- забезпечення юридичної сили документів.
- запобігання можливим спорам між сторонами.

Незалежність нотаріуса полягає в тому, що його діяльність не піддається впливу зовнішніх факторів, зокрема з боку органів державної влади або учасників угоди. Як нейтральна сторона, нотаріус забезпечує рівне ставлення до всіх учасників нотаріального процесу [14].

Чесність нотаріуса виражається у його зобов'язанні діяти виключно відповідно до законодавства, при цьому не допускаючи одержання вигоди від

жодної зі сторін угоди. Це гарантує прозорість і неупередженість при здійсненні нотаріальних дій.

Основною метою нотаріальних дій є забезпечення законності у цивільно-правових відносинах, зменшення правових ризиків для сторін і стабільність правовідносин через належне юридичне оформлення волі учасників угод.

Таким чином, нотаріуси виконують роль гарантів юридичної безпеки, допомагаючи громадянам і організаціям уникати юридичних помилок і зберігати свої права. Нотаріус забезпечує правильне оформлення угоди, що дозволяє уникнути можливих юридичних ризиків. Дії нотаріуса проводяться в межах закону, що підвищує рівень правової культури в суспільстві, а нотаріальне оформлення угод значно знижує ймовірність виникнення спорів [16].

Нотаріус безпосередньо здійснює всі нотаріальні дії, що гарантує високу якість і відповідальність. Інформація, яку нотаріус отримує в процесі виконання своїх обов'язків, є конфіденційною, що зміцнює довіру до нотаріальної системи. Нотаріуси також роблять значний внесок у зміцнення правової визначеності, що є важливою умовою для сталого розвитку суспільства.

Одним із важливих завдань нотаріальної діяльності є запобігання виникненню юридичних суперечок між сторонами. Це досягається через:

- ретельну перевірку документів та повноважень сторін.
- надання юридичних консультацій, що допомагають сторонам усвідомити правові наслідки своїх дій.
- засвідчення угод, що відповідають вимогам законодавства.

Для держави нотаріальна діяльність є гарантією дотримання правових норм у цивільно-правових відносинах і виконує кілька функцій:

- громадська функція – захист прав соціально незахищених категорій населення.
- економічна функція – сприяння прозорості та законності в економічних відносинах, зокрема в сфері нерухомості, бізнесу та культурної спадщини.

- профілактична функція – зменшення навантаження на судову систему та запобігання конфліктам.

Нотаріальна діяльність є основоположним елементом правової системи, що сприяє законності, правовій визначеності та захисту інтересів громадян і юридичних осіб. Як незалежний, об'єктивний і професійний учасник правовідносин, нотаріус відіграє важливу роль у побудові стабільного та справедливого суспільства, зміцнюючи довіру до правової системи та забезпечуючи сталий розвиток суспільних відносин [17].

Суть нотаріальної діяльності полягає у наданні документам юридичної сили, захисті прав і законних інтересів сторін та запобіганні юридичним спорам через забезпечення правової визначеності. Нотаріус виступає гарантом законності, підтверджуючи законність і справжність дій та документів. Його діяльність сприяє захисту прав усіх учасників цивільно-правових відносин.

Нотаріус, діючи відповідно до законодавства, принципів законності, незалежності, об'єктивності, конфіденційності, та професіоналізму, має обов'язок виконувати свої функції без втручання зовнішніх чинників. Його діяльність має ґрунтуватися на нормах міжнародного права та міжнародних договорах, ратифікованих Україною.

Принципи законності є важливою правовою гарантією діяльності нотаріуса, зокрема через право оскарження його дій у судовому порядку. Відповідно до Закону України "Про нотаріат", скарги на дії нотаріуса розглядаються районним судом, а дії співробітників консульських установ можуть бути оскаржені в апеляційному порядку згідно з нормами консульського законодавства.

Реалізація принципу законності в нотаріальній діяльності передбачає, що кожна особа, яка звертається до нотаріуса для вчинення нотаріальної дії, повинна строго дотримуватись вимог законодавства. У разі порушення цих вимог нотаріус має право відмовити у посвідченні правочину, відповідно до статті 49 Закону України "Про нотаріат" [18].

Якщо під час виконання нотаріальної дії нотаріус виявляє порушення законодавства, він зобов'язаний повідомити відповідні органи, зокрема установи, підприємства, організації або органи прокуратури, для вжиття необхідних заходів. У разі сумнівів щодо достовірності поданих документів, нотаріус має право затримати їх та направити на перевірку (стаття 51 Закону України "Про нотаріат").

Принцип обґрунтованості нотаріальних дій передбачає, що кожен крок нотаріуса має бути логічно обґрунтованим і відповідати реальним обставинам. Всі його висновки повинні ґрунтуватися на фактах та достовірних даних.

Для належної реалізації цього принципу законодавство надає нотаріусам певні правові інструменти. Зокрема, нотаріус має право вимагати додаткові документи та інформацію, необхідні для здійснення нотаріальної дії (стаття 46 Закону України "Про нотаріат"). Крім того, нотаріус зобов'язаний підтвердити особу громадянина (стаття 43), перевірити правоздатність та дієздатність юридичних осіб, а також правомочність їх представників (стаття 44). При посвідченні угоди нотаріус перевіряє справжність підпису кожної зі сторін (стаття 45) та впевнюється в реальних намірах учасників угоди (стаття 54) [20].

Ще одним важливим аспектом забезпечення об'єктивності в нотаріальній діяльності є встановлення обмежень щодо виконання нотаріальних дій. Ці обмеження запобігають можливому зловживанню службовим становищем і суб'єктивізму у прийнятті рішень (стаття 9 Закону). Відповідно до цієї статті, нотаріус не має права вчиняти нотаріальні дії, якщо вони стосуються його власних інтересів чи інтересів найближчих родичів, таких як чоловік або дружина, батьки, діти, онуки, брати, сестри тощо.

Подібні обмеження також поширюються на працівників нотаріальної контори або осіб, що працюють із приватними нотаріусами за трудовим договором. У таких випадках нотаріус зобов'язаний передати виконання нотаріальної дії іншому нотаріусу або відповідному органу.

Принцип підтримки прав громадян та організацій у здійсненні їх прав і законних інтересів є одним із ключових у нотаріальній практиці. Нотаріуси повинні надавати допомогу в реалізації прав, попереджаючи сторони про можливі правові наслідки їхніх дій і запобігаючи ситуаціям, коли правова необізнаність може бути використана на шкоду одній з сторін (стаття 5 Закону України "Про нотаріат") [21].

Форми такої допомоги є різноманітними. Нотаріус інформує учасників угоди про їхні права та обов'язки, а також попереджає їх про потенційні юридичні наслідки нотаріальних дій. Він має право звертатися до організацій та посадових осіб для отримання необхідних для вчинення нотаріальних дій документів і даних. Крім того, нотаріус може надавати детальні консультації, скласти проекти договорів і заяв, а також робити копії документів чи виписки.

Таким чином, нотаріальна діяльність, відповідно до принципів законності, обґрунтованості та підтримки прав громадян, відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності та законності в цивільно-правових відносинах, сприяючи розвитку правового суспільства [22].

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 Сучасне законодавство у сфері управління нотаріатом

Конституція України є фундаментальним законом, який встановлює основи організації, діяльності та розвитку держави, включаючи сферу державного управління, що охоплює й нотаріальну діяльність. Норми Конституції створюють правові підвалини для функціонування нотаріальної системи, визначають її роль у правовій структурі та сприяють дотриманню принципів верховенства права, законності і захисту прав людини.

Нотаріат у контексті конституційних норм Функціонування нотаріату базується на низці ключових статей Конституції України:

- Україна визначається як правова держава, що передбачає дотримання законності, верховенства права та захист громадянських прав. Нотаріат, забезпечуючи юридичну достовірність і правову захищеність, реалізує ці принципи на практиці.
- права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Нотаріус здійснює посвідчення юридично значущих дій, забезпечуючи захист і реалізацію цих прав.
- верховенство права передбачає обов'язкове дотримання законів усіма, включаючи нотаріусів, що робить Конституцію головним орієнтиром їхньої діяльності.

- державні органи та посадові особи зобов'язані діяти виключно в рамках визначених повноважень і законодавства, що регулює і діяльність нотаріусів.

- гарантія права на об'єднання дозволяє приватним нотаріусам створювати професійні асоціації, спрямовані на захист інтересів і підвищення стандартів професійної діяльності.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріусом може стати громадянин України з вищою юридичною освітою, знанням державної мови, шестирічним стажем у сфері права, з яких три роки — на посаді помічника нотаріуса або консультанта. Додатковою вимогою є успішне складання кваліфікаційного іспиту і отримання свідоцтва на право здійснення нотаріальної діяльності. Особи з судимістю або ті, кого суд визнав недієздатними, не можуть виконувати нотаріальні функції [33].

Нотаріусам заборонено:

- використовувати свої повноваження для особистої вигоди або приймати обіцянки такої вигоди.

- займатися підприємницькою чи адвокатською діяльністю, працювати на державній службі або в органах місцевого самоврядування.

Допускається лише викладацька, наукова або творча діяльність.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату, що діє при Міністерстві юстиції, відповідає за атестацію кандидатів і розгляд питань щодо анулювання свідоцтв. Члени комісії призначаються на три роки, а її регламент затверджується урядом. Особам, які не склали іспит, дозволяється повторна спроба через рік. У разі перерви в нотаріальній практиці понад три роки необхідне повторне підтвердження кваліфікації.

Нотаріуси, як державні, так і приватні, уповноважені здійснювати нотаріальні дії, документи яких мають однакову юридичну силу. У населених пунктах, де немає нотаріусів, відповідні функції виконують посадові особи

органів місцевого самоврядування. За межами України нотаріальні дії виконують консульські установи та дипломатичні представництва [34].

Державна політика у сфері нотаріату спрямована на забезпечення:

- захисту прав громадян;
- єдиних стандартів нотаріальних послуг;
- доступності нотаріальних послуг.

Міністерство юстиції України здійснює нормативне регулювання, призначення державних нотаріусів і контроль за діяльністю приватних нотаріусів.

Таким чином, нотаріат є складовою системи державного управління, спрямованою на зміцнення правової стабільності, дотримання законності та захист прав громадян.

У кінці 1980-х і на початку 1990-х років Україна зазнала глибоких політичних і економічних змін, які суттєво вплинули на розвиток і трансформацію системи нотаріату. Перехід до ринкових відносин, законодавче закріплення рівноправності різних форм власності, стимулювання підприємницької діяльності та процеси приватизації зумовили усвідомлення недостатньої ефективності державного нотаріату в нових реаліях.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року стало початком якісно нового етапу державного розвитку, що супроводжувався формуванням сучасної законодавчої бази. На тлі радикальних економічних реформ, які охопили земельну та аграрну сфери, виникла необхідність у модернізації нотаріальної системи. Основною метою цих реформ було створення багатоструктурної аграрної економіки, підтримка приватної власності та нових форм господарювання на селі [36]. Усе це спричинило підвищений попит на послуги нотаріусів, особливо в контексті приватизації та активного обороту нерухомості.

Реформування правової системи України спрямовувалося на вдосконалення національного права з урахуванням історичних традицій та

досвіду провідних європейських країн. Як зауважує С. Нечипорук, після здобуття незалежності розвиток інституту нотаріату набув нової динаміки, адже держава прагнула створити стабільний механізм захисту прав і законних інтересів своїх громадян.

Запровадження приватного нотаріату стало необхідним кроком для забезпечення належного функціонування ринкових відносин. Закони України «Про власність» і «Про заставу» значно розширили компетенцію нотаріусів, що збільшило як обсяг їхніх функцій, так і важливість у забезпеченні цивільного обороту. Світова практика підтверджує: якість роботи нотаріальної системи безпосередньо впливає на ефективність захисту майнових прав та економічної стабільності.

Роль нотаріату є визначальною в регулюванні суспільних відносин. Нотаріуси сприяють створенню стабільності у правовому середовищі, зменшують кількість правопорушень і підвищують рівень довіри до юридичних процедур. Їх функції, хоча і взаємопов'язані, динамічно змінюються, що відображає еволюцію самого інституту нотаріату в незалежній Україні.

Слід підкреслити, що відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріальні дії можуть здійснювати державні та приватні нотаріуси, посадові особи місцевого самоврядування, консули, а також деякі інші уповноважені особи. Важливо, що ця система функціонує на основі загально-правових і галузевих принципів, які забезпечують юридичну коректність нотаріальних дій [37].

Таким чином, розвиток ринкових відносин в Україні стимулював реформу нотаріату як ключового інституту правової системи. Нотаріальна система, об'єднуючи державний і приватний сектор, забезпечує баланс між державними інтересами та правами громадян, що є важливою умовою розвитку правової держави.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року, запровадивши приватний нотаріат поряд із державним, надав новий імпульс для розвитку

нотаріальної системи України. Попри появу нових можливостей, перелік повноважень нотаріусів у значній мірі повторював функції, які раніше виконували державні нотаріальні контори в радянський період. Зокрема, стаття 13 Закону УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року містила 20 основних видів нотаріальних дій, які значною мірою було перенесено до нового законодавства.

Одним із нововведень стало виокремлення видачі дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальних контор, як самостійного виду нотаріальних дій. Крім того, було суттєво розширено компетенцію державних нотаріусів у питаннях накладення заборони відчуження нерухомого майна, включаючи не лише житлові будинки, а й квартири, гаражі, дачі, земельні ділянки та інші об'єкти [38].

Державні нотаріальні контори функціонували під керівництвом органів юстиції, а їх створення та ліквідація здійснювалися Міністерством юстиції України. Прийняття Закону стало переломним моментом для інституту нотаріату, що отримав нову організаційну форму через поєднання державного та приватного секторів.

Однак законодавець значно обмежив повноваження приватних нотаріусів, чітко окресливши їх у статті 36 Закону. Зокрема, приватні нотаріуси були позбавлені можливості виконувати певні дії, які залишилися виключною прерогативою державних нотаріусів. Серед таких дій – накладення і зняття заборон відчуження нерухомості, видача свідоцтв про право на спадщину, охорона спадкового майна, посвідчення договорів довічного утримання, а також засвідчення підписів на документах для використання за кордоном.

Таким чином, незважаючи на те, що акти, вчинені державними і приватними нотаріусами, мали однакову юридичну силу, повноваження державного нотаріату залишалися ширшими. Це було обумовлено, зокрема, прагненням держави зберегти значну частину доходів від вчинення ключових нотаріальних дій у державному секторі [41].

Паралельно з появою приватного нотаріату було запроваджено інститут державного нотаріального архіву. Відповідно до статті 35 Закону, державні нотаріальні архіви мали вузьку спеціалізацію: вони видавали дублікати документів та засвідчували копії й виписки з документів, що зберігалися в архівах. Завідувачем архіву могла стати лише особа з вищою юридичною освітою, яка володіла державною мовою та мала свідоцтво на право здійснення нотаріальної діяльності.

Дискусії щодо перспективи повного переходу України до нотаріату латинського типу залишалися актуальними. Проте специфіка соціально-економічних умов у країні на той час не дозволяла повністю відмовитися від державного нотаріату, що підтверджує думка дослідників, зокрема А. Єрух. У цьому контексті виникала також потреба у підготовці компетентних працівників, включно з помічниками нотаріусів, для ефективного ведення нотаріальної практики [43].

Таким чином, 1993 рік став визначальним у формуванні сучасного нотаріату в Україні. Закладені в той період принципи та норми заклали підґрунтя для подальшого розвитку цієї важливої правової інституції.

Законодавство України систематизувало компетенцію посадових осіб виконавчих комітетів сільських, селищних і міських Рад народних депутатів, розподіливши її на дві основні групи залежно від умов їх діяльності.

Перша група компетенції. Ця категорія охоплює посадових осіб у населених пунктах, де відсутні державні нотаріуси, але функціонують приватні. У межах своїх повноважень вони мають право вчиняти лише дві нотаріальні дії:

- заходи щодо охорони спадкового майна;
- накладення та зняття заборони відчуження нерухомого майна.

Друга група компетенції. До цієї групи відносяться посадові особи, які працюють у населених пунктах, де немає ні державних, ні приватних нотаріусів. Їх компетенція є значно ширшою і включає:

- посвідчення заповітів та доручень;

- заходи щодо охорони спадкового майна;
- накладення та зняття заборони відчуження нерухомого майна;
- засвідчення справжності підписів на документах;
- засвідчення відповідності копій документів та виписок із них.

Однак ці посадові особи позбавлені права оформляти документи для використання за кордоном, що підкреслює їх обмежену міжнародну компетенцію.

Після здобуття незалежності України важливою стала регламентація діяльності консульських установ у сфері нотаріату, яка визначена у статті 38 Закону України «Про нотаріат». Перелік їхніх повноважень включає 16 видів нотаріальних дій і в основному повторює функції, передбачені для консульств Союзу РСР Законом УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року [44].

Серед основних функцій консульських установ можна виокремити:

- видачу дублікатів документів, що зберігаються у нотаріальних справах;
- вчинення нотаріальних дій, визначених законодавством.

Закріплення цього переліку у 1993 році стало важливим кроком у забезпеченні прав громадян України за кордоном. Крім того, законодавець залишив можливість для покладання на консульські установи виконання додаткових нотаріальних дій у разі виникнення такої потреби.

Таким чином, розподіл компетенції нотаріальних дій між органами місцевого самоврядування та консульськими установами чітко відображає необхідність забезпечення доступності нотаріальних послуг як в межах країни, так і за її межами, що відповідає новим викликам незалежної України.

2.2 Правові засади регулювання нотаріальної діяльності

Закон України «Про нотаріат», ухвалений 2 вересня 1993 року, став фундаментом для формування сучасної системи нотаріальних органів в Україні. Цей нормативно-правовий акт встановив основи організації та функціонування нотаріальної діяльності, окресливши права, обов'язки та компетенції нотаріусів, а також порядок здійснення нотаріальних дій.

Закон спрямований на забезпечення правової визначеності, захист інтересів фізичних і юридичних осіб та мінімізацію потенційних юридичних конфліктів. Нотаріальна діяльність покликана надавати документам юридичної сили, що сприяє стабільності правовідносин.

Закон визначає нотаріат як комплекс органів та посадових осіб, наділених повноваженнями посвідчувати права, встановлювати факти, що мають юридичне значення, і виконувати інші дії, передбачені законодавством. Система нотаріату включає:

- державні нотаріальні контори;
- приватну нотаріальну практику.

Уповноважені органи, які можуть вчиняти окремі нотаріальні дії (консульські установи, посадові особи місцевого самоврядування в окремих випадках) [42].

Державні та приватні нотаріуси здійснюють однакові за юридичною силою дії. Це закріплює принцип рівності нотаріальних актів, незалежно від форми організації, що сприяє підвищенню довіри до нотаріальної системи.

Нотаріуси мають право не лише здійснювати нотаріальні дії, але й виконувати інші юридичні функції, необхідні для підтвердження документів. Зокрема, вони можуть займатися медіацією за умови проходження відповідної підготовки, як передбачено чинним законодавством. Це положення було

доповнене Законами № 834-VIII та № 835-VIII від 26 листопада 2015 року, а також змінено відповідно до Закону № 1875-IX від 16 листопада 2021 року.

У сільській місцевості, де немає нотаріусів, окремі нотаріальні дії, визначені у статті 37 Закону, можуть виконувати посадові особи органів місцевого самоврядування. Їх компетенція поширюється, зокрема, на посвідчення заповітів і довіреностей, а також охорону спадкового майна.

За межами України нотаріальні функції покладено на консульські установи, а в окремих випадках на дипломатичні представництва. Посадові особи, зазначені у статті 40 Закону, мають право посвідчувати заповіти та довіреності, прирівняні до нотаріальних [27].

Закон встановлює високі стандарти для осіб, які прагнуть стати нотаріусами. Кандидати повинні отримати свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю, що видається після проходження відповідного кваліфікаційного іспиту. Також на нотаріусів поширюються обмеження, що виключають зайняття іншими видами професійної діяльності, зокрема підприємництвом.

Прийняття цього Закону забезпечило ефективне функціонування нотаріальної системи в умовах незалежної України, створивши правову базу для захисту прав та інтересів громадян. Його положення не лише відображають сучасні виклики, а й забезпечують адаптацію нотаріату до нових суспільних потреб.

Нотаріус — це фізична особа, уповноважена державою здійснювати нотаріальну діяльність, яка може працювати в державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або вести незалежну професійну нотаріальну практику.

Закон України «Про нотаріат» визначає ключові принципи, функції та обов'язки нотаріусів, регламентуючи порядок здійснення нотаріальної діяльності та встановлюючи її стандарти. Він покликаний гарантувати юридичну

достовірність, захист прав і законних інтересів громадян та запобігати правовим конфліктам [25].

Головним завданням нотаріуса є засвідчення прав і юридичних фактів, а також виконання інших дій, передбачених законодавством, щоб надати їм юридичної сили. Послуги нотаріуса є важливим елементом правової системи, що забезпечує стабільність та довіру до правових відносин.

Нотаріусом може стати лише громадянин України, який:

- має ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістерського рівня;
- вільно володіє державною мовою відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;
- має щонайменше шість років стажу у правовій сфері, з яких три роки на посаді помічника нотаріуса чи консультанта у державній нотаріальній конторі;
- успішно склав кваліфікаційний іспит та отримав свідоцтво на право зайняття нотаріальною діяльністю.

Нотаріусом не може бути особа, яка:

- має незняту або непогашену судимість за злочин, за винятком реабілітованих осіб;
- визнана обмежено дієздатною або недієздатною за рішенням суду.

Нотаріус також не має права:

- використовувати свої повноваження для отримання незаконної вигоди;
- займатися підприємницькою діяльністю, працювати адвокатом або бути засновником адвокатських об'єднань;
- займати державні посади чи працювати в органах місцевого самоврядування.

Дозволяється займатися викладацькою, науковою, творчою діяльністю, а також медіацією та виконанням функцій у сфері електронних довірчих послуг.

Нотаріуси мають право:

- запитувати інформацію та документи, необхідні для здійснення нотаріальних дій;
- отримувати оплату за послуги, пов'язані з правовими чи технічними завданнями, що не входять до переліку нотаріальних дій;
- розробляти проекти документів, надавати правові консультації та пояснення щодо нотаріальних процедур.

Нотаріуси зобов'язані:

- сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, дотримуючись норм етики;
- пояснювати клієнтам їхні права, попереджати про правові наслідки та уникати використання юридичної необізнаності на шкоду;
- дотримуватися конфіденційності інформації, отриманої в процесі роботи;
- відмовляти у вчиненні дій, що суперечать законодавству;
- вести архів і діловодство відповідно до встановлених вимог;
- постійно підвищувати кваліфікацію.

До ключових завдань нотаріусів належить:

- посвідчення угод і договорів;
- видача свідоцтв (про право на спадщину, право власності тощо);
- засвідчення справжності підписів і копій документів;
- виконання виконавчих написів.

Нотаріуси у своїй роботі керуються Конституцією України, чинними законами, актами Президента України, Кабінету Міністрів, Міністерства юстиції України, а також іншими нормативно-правовими актами, що регулюють нотаріальну діяльність [26].

Закон України «Про нотаріат» постійно удосконалюється, враховуючи сучасні виклики та потреби суспільства, що дозволяє зміцнювати правову базу країни.

Нотаріуси в Україні здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства та міжнародних договорів, ратифікованих Україною. У рамках своєї компетенції вони вирішують питання, пов'язані з міжнародним правом, забезпечуючи правову визначеність та дотримання принципів законності на міжнародному рівні.

Закон України «Про нотаріат» закріплює фундаментальні принципи нотаріальної діяльності, які включають:

- законність — неухильне дотримання норм права у процесі вчинення нотаріальних дій;
- незалежність — свобода нотаріусів від будь-якого зовнішнього впливу;
- конфіденційність — гарантія збереження нотаріальної таємниці;
- об'єктивність — рівне ставлення до всіх учасників нотаріального процесу.

Держава гарантує захист нотаріусів від будь-якого втручання в їхню професійну діяльність. Будь-які спроби перешкоджати виконанню обов'язків нотаріусів, примушувати їх до протиправних дій або вимагати інформацію, яка становить нотаріальну таємницю, є неприпустимими і тягнуть за собою юридичну відповідальність [27].

Огляд, обшук чи вилучення робочих документів нотаріуса можливі лише у порядку, передбаченому законом. Реєстри нотаріальних дій, передані нотаріусу документи та печатка можуть бути тимчасово передані суду виключно для огляду за обґрунтованою постановою. Вони повинні бути негайно повернені після завершення процедур, аби уникнути порушення правової безперервності.

Україна, як правова, демократична та соціальна держава, визнає людину найвищою соціальною цінністю. Це закріплено у статті 3 Конституції України, яка проголошує, що життя, здоров'я, честь, гідність та безпека громадян є пріоритетом держави. Захист цих цінностей реалізується через діяльність нотаріату, який виступає гарантом правової стабільності та захищеності прав

осіб. Попри значну кількість нормативно-правових актів, що регулюють нотаріальну діяльність, їхня фрагментарність створює труднощі у правозастосуванні. Це вказує на необхідність систематизації та кодифікації законодавства у сфері нотаріату. Такі зміни сприятимуть спрощенню процедур, підвищенню ефективності діяльності нотаріусів та кращому забезпеченню прав громадян [28].

Відповідно до статті 92 Конституції України, організація та діяльність нотаріату визначаються виключно законами України. Це підкреслює значущість нотаріату як ключового інституту, що забезпечує правопорядок, захист прав і свобод громадян та сприяє розвитку правової держави.

Таким чином, нотаріат в Україні виконує важливу роль у суспільстві, забезпечуючи юридичну безпеку та підтримуючи функціонування демократичної правової системи.

Основний закон України проголошує країну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою. Реалізація цих принципів неможлива без створення відповідних умов для захисту прав і свобод людини в усіх сферах її діяльності: особистій, політичній, економічній, соціальній, культурній та екологічній. Ключовим елементом цього процесу є забезпечення правового захисту, в тому числі через гарантування права на професійну правову допомогу, що визначено статтею 59 Конституції України. Тлумачення цієї норми було надано рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 [24].

Держава через відповідні органи визначає коло суб'єктів, які мають право надавати правову допомогу, а також їх повноваження. Серед таких органів особливе місце займають державні інститути, зокрема Міністерство юстиції України, Міністерство соціальної політики України та нотаріат. Нотаріусам, як суб'єктам правової допомоги, надано важливу роль у механізмі забезпечення прав і свобод громадян, адже вони одночасно є частиною державного апарату та інститутів громадянського суспільства.

У цьому контексті доцільно підтримати точку зору К.І. Чижмаря, який розглядає нотаріат як конституційно-правовий інститут, що охоплює систему правових норм, які регулюють взаємодію публічних та приватних інтересів у сфері організації та здійснення нотаріальної діяльності, спрямованої на захист прав і свобод особи, гарантованих Конституцією України.

Згідно з чинним законодавством України, нотаріуси та уповноважені особи виконують нотаріальні дії виключно в тих випадках, коли правочини є безспірними, тобто не виникає розбіжностей або суперечностей щодо документів або умов правочину. Однією з основних функцій нотаріусів є перевірка наявності підстав для посвідчення юридичних фактів, таких як угоди (договори, заповіти, довіреності), а також факти, які засвідчують певні обставини: живість особи, її місцезнаходження чи правомочність виконання заповіту, достовірність підписів або правильність перекладу документа [23].

Згідно з частиною 44 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний ретельно з'ясувати справжні наміри сторін, що укладають правочин, та переконатися в тому, що між ними відсутні будь-які суперечності стосовно умов угоди.

Процес визначення намірів учасників правочину здійснюється через ретельне вивчення нотаріусом того, чи мають сторони однакове розуміння змісту угоди та її правових наслідків.

Крім того, порядок вчинення нотаріальних дій регламентується наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, який встановлює чіткі вимоги щодо послідовності дій нотаріуса, зокрема щодо оцінки цивільної дієздатності осіб, перевірки повноважень їх представників, з'ясування волевиявлення сторін та збору необхідних документів. Важливою умовою для здійснення нотаріальної дії є ретельне дотримання цих вимог.

Нотаріус, виконуючи свої професійні обов'язки, строго керується вимогами чинного законодавства України, здійснюючи лише ті дії, що відповідають його нормам та регламентам. Однією з найважливіших функцій

нотаріуса є посвідчення угод, що забезпечують захист майнових прав громадян, зокрема правочинів щодо відчуження нерухомості. Такі угоди можуть бути посвідчені нотаріусом або на вимогу закону, або за бажанням сторін [6].

При виконанні нотаріальних дій, нотаріус зобов'язаний ретельно перевірити відповідність змісту угоди законодавчим вимогам, а також упевнитися в тому, що вона відображає реальні наміри сторін. Законодавство України встановлює ряд угод, які обов'язково мають бути посвідчені нотаріусом, зокрема ті, що стосуються відчуження або застави нерухомого майна. Зокрема, це стосується договорів про поділ частки в нерухомості, що перебуває у спільній власності, купівлі-продажу земельних ділянок або житлових приміщень, а також іпотечних угод і договорів застави.

Особливою роллю нотаріусів є право накладати заборону на відчуження нерухомого майна, що передбачено ст. 73 Закону України «Про нотаріат». Ця функція сприяє запобіганню неправомірному розпорядженню майном, що може бути підставою для захисту прав та інтересів громадян.

Зазначену функцію нотаріус виконує, не лише посвідчуючи правочини, але й надаючи правові консультації, тлумачення норм законодавства, зокрема в контексті конкретних угод або ситуацій. Важливість цього полягає в тому, що особи, які звертаються до нотаріуса, можуть не до кінця усвідомлювати правові наслідки своїх дій через обмежене знання законодавства або через нерозуміння окремих його аспектів. Це, в свою чергу, може призвести до укладання угод, що шкодять інтересам клієнтів, їх честі, гідності, діловій репутації. Тому нотаріуси виступають важливими гарантами захисту прав і свобод громадян, а також підвищення їх правової культури [11].

Закон України також надає нотаріусам повноваження щодо захисту корпоративних прав. Зокрема, відповідно до ст. 153 Цивільного кодексу України, договори щодо створення акціонерних товариств, що укладаються фізичними особами, підлягають нотаріальному посвідченню. Це правило закріплено також у ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства», що передбачає посвідчення

підписів на рішенні про створення товариства або на довіреностях, пов'язаних з корпоративними правами.

Нотаріуси мають право посвідчувати підписи на документах, що стосуються визначення розміру статутного капіталу або вступу/виходу з товариства з обмеженою відповідальністю, що, у свою чергу, забезпечує правильне і законне оформлення корпоративних угод і запобігає неправомірним діям.

Крім того, нотаріус має право відмовити в учиненні нотаріальної дії у випадку, коли це суперечить законодавству, коли відсутні необхідні документи або коли є сумніви щодо усвідомлення стороною значення та наслідків її дій. Згідно з ст. 49 Закону України «Про нотаріат», нотаріус має право відмовити у виконанні нотаріальної дії, якщо є підстави сумніватися в правомірності або добровільності вчинення правочину. Водночас закон надає можливість оскарження неправомірної відмови нотаріуса в установленому порядку [29].

Ще одним важливим аспектом у практиці нотаріуса є забезпечення юридичної чистоти документів, які посвідчуються. Документи, що містять виправлення, нечитабельні фрагменти або несанкціоновані зміни, не підлягають розгляду, оскільки такі документи можуть призвести до спотворення волі сторін або порушення їх прав. Це є важливим елементом захисту особистих прав та свобод громадян, оскільки порушення честі, гідності або ділової репутації є неприйнятними згідно з основними правами, гарантованими Конституцією України.

Загалом, нотаріус виконує функцію захисту базових прав людини, забезпечуючи правову чистоту угод і запобігаючи їх можливому оскарженню або порушенню.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено перелік документів, що надають можливість здійснення стягнення заборгованості в безспірному порядку через виконавчі написи нотаріусів. Ця норма визначає особливості такого стягнення, встановлюючи певні правила для його виконання.

У разі, коли виконавчий напис не поміщається на документі, що підтверджує заборгованість, він має бути продовжений або повністю викладений на спеціальному бланку нотаріального документа, який додається до основного. Виконання виконавчого напису є нотаріальною дією, яка надає документу виконавчу силу, що дозволяє йому бути примусово виконаним в межах відповідного правового процесу [32].

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» (№ 1404-VIII від 3 червня 2016 року), виконавчі написи нотаріусів прирівнюються до інших виконавчих документів і підлягають примусовому виконанню. Як зазначає Н.М. Денисяк, виконавчий напис має подвійний правовий статус: з одного боку, це нотаріальний акт, а з іншого — виконавчий документ, що використовується для вирішення питань без необхідності звертатися до суду, коли немає спірних моментів щодо заборгованості або інших обов'язків боржника [48].

Особливість виконавчого напису полягає в тому, що він застосовується виключно до безспірних заборгованостей, де між сторонами немає суперечок. Такий напис може бути здійснений лише протягом трьох років з моменту виникнення права вимоги (для юридичних осіб — не більше одного року). Це дозволяє вирішити питання позасудовим шляхом, що спрощує процес стягнення заборгованості і знижує навантаження на судову систему. Виконавчий напис нотаріуса, таким чином, виступає як інструмент для позасудового врегулювання спорів, сприяючи ефективному захисту законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [35].

Окрім цього, нотаріус відіграє важливу роль у забезпеченні захисту майнових прав у сфері спадкування. Відповідно до ст. 1283 Цивільного кодексу України та глав 6 і 7 Закону України «Про нотаріат», нотаріус займається охороною спадкового майна, що є важливим етапом у реалізації спадкових прав громадян. За цих умов нотаріус здійснює заходи для збереження спадкового

майна до моменту його прийняття спадкоємцями або винесення рішення судом про визнання спадщини від померлого [47].

Цивільний кодекс передбачає, що охорона спадкового майна спрямована на захист інтересів спадкоємців, відказоодержувачів і кредиторів померлого, забезпечуючи збереження майна на час, необхідний для врегулювання спадкових прав. Важливою частиною цієї процедури є вжиття нотаріусом належних заходів — прийом заяви, з'ясування обставин спадщини, отримання необхідних документів, опис і зберігання майна. Порядок вчинення таких дій чітко регламентовано наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, що визначає конкретні вимоги та етапи.

Забезпечуючи правильність процедури спадкування, нотаріус несе відповідальність за кожен етап цього процесу, що є гарантією захисту майнових прав громадян і запобігання порушенню їх законних інтересів. Нотаріус також має обов'язок перевіряти дотримання всіх процедурних норм, що дозволяє запобігти можливим порушенням прав громадян на етапах спадкування.

У контексті правового захисту майна та власності, нотаріат займає важливу позицію в правовій системі України, забезпечуючи належну реалізацію права власності через законні механізми. Це право є основним серед усіх прав громадян, і його гарантування є невід'ємною частиною правової держави, яку здійснює нотаріат, як надійний і об'єктивний інститут правосуддя [38].

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НОТАРІАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

3.1 Зарубіжний досвід управлінням нотаріальною діяльністю

Україна, обравши шлях інтеграції в Європейський Союз та адаптації до європейської правової системи, потребує глибокого перегляду та оновлення свого законодавства, щоб воно відповідало міжнародним стандартам. Однією з ключових складових цього процесу є вдосконалення системи нотаріату, що потребує аналізу зарубіжного досвіду, особливо в організації та функціонуванні нотаріальних органів.

Міжнародна практика в цій сфері представлена двома основними правовими системами: англосаксонською (common law) та романо-германською (civil law). Перша з них, характерна для країн, як США, Великобританія, Канада (окрім провінції Квебек), Австралія, передбачає для нотаріуса обмежену роль, що зводиться переважно до засвідчення підписів, довіреностей та документів, призначених для використання за кордоном. У свою чергу, романо-германська система, що домінує в більшості європейських країн, надає нотаріусам значно ширшу функціональну роль як гарантам публічної довіри до документів. Ця система поширена в понад 70 країнах, включаючи Німеччину, Італію, Францію, Австрію, а також країни, що є членами Міжнародного союзу латинського нотаріату (МСЛН) [50].

Англосаксонська модель передбачає спрощений підхід до професії нотаріуса: в США, наприклад, notary public може бути призначений після проходження нескладного тесту, не маючи юридичної освіти. Проте документи, підписані таким нотаріусом, не мають повної юридичної сили без додаткової

судової підтверджувальної процедури. У штатах Флорида та Алабама існують спеціальні *civil-law notary*, що виконують функції, аналогічні нотаріусам латинської правової системи, але для цього необхідно мати юридичну освіту та скласти державний іспит.

Латинська система, в свою чергу, вимагає значно суворіших вимог до кандидатів на посаду нотаріуса. У Німеччині, Італії та інших країнах для того, щоб стати нотаріусом, необхідно пройти тривале навчання, яке включає юридичну освіту, стажування та складні конкурсні іспити. Наприклад, в Італії кандидати мають пройти дворічне стажування та отримати ліцензію, а в Німеччині нотаріус призначається Міністерством юстиції [51].

Україна, яка належить до романо-германської правової сім'ї, має прагнення розвивати свою нотаріальну систему за латинською моделлю, орієнтуючись на досвід таких країн, як Німеччина, Італія, Польща, Румунія та інші європейські держави. Одним із головних викликів у цьому контексті є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, враховуючи економічні, соціальні та культурні особливості України.

Особливе значення має досвід країн, що нещодавно реформували свої нотаріальні системи, таких як Польща, Румунія, Туреччина. Польща здійснила реформи, спрямовані на створення системи професійного самоврядування нотаріусів та покращення контролю за їх діяльністю. У Румунії вдосконалено механізми організації нотаріальної практики, що підвищило її ефективність. Туреччина, здійснивши перехід від мусульманського права до романо-германської моделі та тим самим адаптувала свою нотаріальну систему до європейських вимог, посиливши роль Міністерства юстиції у регулюванні доступу до професії [59].

Враховуючи ці приклади, Україна має всі підстави для створення сильної системи нотаріату латинського типу, що зможе зміцнити правову державу та сприяти інтеграції до європейської спільноти. Одним із важливих аспектів є

впровадження ефективних механізмів контролю, розвитку професійного самоврядування нотаріусів та забезпечення прозорості доступу до професії.

Розбудова правової держави потребує створення єдиного нотаріату, підвищення престижу професії нотаріуса і запровадження ефективних механізмів контролю. Для цього необхідно уникати механічного копіювання закордонного досвіду і адаптувати його до реалій українського суспільства. Важливо розвивати систему професійного самоврядування нотаріусів, а також гармонізувати нормативно-правову базу, яка відповідає європейським стандартам [52].

Зростання цивільного обігу, збільшення кількості об'єктів і суб'єктів приватної власності веде до зростання попиту на нотаріальні послуги. Нотаріат стає ключовим елементом безспірної юрисдикції, що сприяє захисту прав громадян, юридичних осіб та держави. Він виконує важливу функцію, підтверджуючи законність правочинів та надаючи юридичну впевненість документам. Саме тому нотаріус є важливим учасником державного механізму, який зміцнює правопорядок і захищає інтереси громадян [58].

Наукові дослідження стали основою для аналізу і розвитку українського нотаріату. Однак, незважаючи на досягнення, система залишається недостатньо розвинутою. Відсутність чітких прогнозів розвитку нотаріату, низька якість надання послуг і певні прогалини в законодавстві ставлять під сумнів її здатність ефективно відповідати сучасним викликам.

Відповідно до Закону України «Про нотаріат», нотаріат визначається як система органів і посадових осіб, які засвідчують правові факти і забезпечують юридичну надійність документів. Однак деякі науковці, зокрема В. Комаров і С. Фурса, вважають це визначення обмеженим і пропонують розглядати нотаріат як більш широкий правовий інститут, спрямований на забезпечення захисту прав і інтересів суб'єктів через професійне виконання нотаріальних дій.

Незважаючи на позитивні кроки, Україна стикається з серйозними проблемами в сфері нотаріату: низька заробітна плата, недостатнє кадрове

забезпечення, особливо в регіонах, та відсутність соціальних гарантій для приватних нотаріусів. Для вирішення цих проблем необхідно запровадити соціальні гарантії для працівників нотаріальних установ, створити стимули для випускників юридичних факультетів та покращити умови для розвитку приватної практики [57].

Досвід країн, що є членами Міжнародного союзу латинського нотаріату, є цінним орієнтиром для реформи української нотаріальної системи. У цих країнах нотаріуси діють як незалежні професіонали, і держави делегують їм право надавати документам публічну довіру. Важливу роль у цьому процесі відіграють професійні асоціації, що сприяють саморегулюванню та підвищенню кваліфікації.

Реформа українського нотаріату потребує не лише оновлення законодавства, але й створення нової організаційної моделі, що базуватиметься на європейських стандартах. Прийняття нового закону «Про нотаріат», який передбачатиме реформу нотаріального процесу та створення професійної організації нотаріусів, стане важливим кроком на шляху до зміцнення правової системи України та наближення її до європейських стандартів. [53]

Досвід правового регулювання нотаріальної діяльності в Литовській Республіці, зокрема у контексті взаємодії нотаріату з виконавчими органами, загалом відповідає основним принципам латинської системи нотаріату, але містить кілька специфічних аспектів, характерних саме для цієї країни.

Передусім, правове регулювання нотаріальної діяльності в Литві визначається спеціальним Законом «Про нотаріат» (*Lietuvos Respublikos notariato įstatymas*), прийнятим у 1992 році. Цей Закон закріпив перехід Литви до системи вільного нотаріату, з відмовою від державного нотаріату, що стало контрастом до практики, яка зберігається в Україні до сьогодні.

Згідно з литовським законодавством, нотаріат визначається як сукупність нотаріусів, яким надається право юридично засвідчувати безперечні суб'єктивні права та факти, а також захищати законні інтереси фізичних і юридичних осіб, а

також держави. У свою чергу, нотаріус, згідно з § 2 Закону «Про нотаріат», має можливість виконувати функції посередника з примирення (медіатора), що дозволяє йому сприяти мирному вирішенню цивільно-правових суперечок і таким чином розвантажувати судову систему.

Основним органом, що реалізує політику медіації, є Державна служба юридичної допомоги, підпорядкована Міністерству юстиції Литви. Служба веде реєстр медіаторів, організовує іспити та здійснює контроль за виконанням договорів з медіаторами, а також визначає кандидатів на роль медіаторів серед нотаріусів, що займаються примиренням [56].

Міністерство юстиції Литви виступає ключовим органом, який взаємодіє з нотаріатом на всіх рівнях. Воно визначає політику в сфері нотаріату, здійснює управління нотаріальними реєстрами, контролює діяльність нотаріусів, а також веде нагляд за їхньою професійною діяльністю. У межах своїх повноважень Міністр юстиції має право призначати нотаріусів, визначати їх кількість та територіальне розташування, організовувати їх атестацію, а також контролювати їх діяльність.

Нотаріус, зі свого боку, взаємодіє з Міністерством юстиції в кількох напрямках: від подачі заяви на призначення до використання відомостей з державних реєстрів під час вчинення нотаріальних дій. Також нотаріус зобов'язаний підтримувати свою кваліфікацію, виконувати вимоги щодо ведення нотаріального діловодства та співпрацювати з органами Міністерства юстиції під час перевірок.

Особливу роль у нотаріальному процесі Литви відіграють державні реєстри, які забезпечують оперативну і точну перевірку цивільної дієздатності осіб, а також інформацію про майнові правовідносини, зокрема через Реєстр недієздатних та обмежено дієздатних осіб і Реєстр шлюбних договорів. Ці реєстри є важливими інструментами для нотаріусів при здійсненні правочинів, оскільки дають можливість швидко перевірити статус особи чи правовий режим

майна. Це значно полегшує процес вчинення нотаріальних дій, забезпечуючи більшу швидкість та точність [55].

В Україні ж механізм перевірки цивільної дієздатності, зокрема, через звернення до органів опіки та піклування, є доволі тривалим і складним, що може спричиняти затримки в процесі посвідчення правочинів.

У Литві для ефективного контролю за діяльністю нотаріусів існує система подвійного нагляду: загальний нагляд здійснює Міністерство юстиції, а нагляд за правомірністю вчинення нотаріальних дій віднесено до компетенції Нотаріальної палати. Це створює ефективну модель, в якій Міністерство забезпечує загальний контроль, а самі нотаріуси організовують та контролюють свою професійну діяльність через власні органи самоуправління.

Міністерство юстиції також має розширені нормотворчі повноваження, розробляючи і затверджуючи правила, положення та стандарти, що регулюють професійну діяльність нотаріусів, забезпечуючи таким чином стабільність та прозорість роботи нотаріальної системи.

Одним із важливих аспектів литовського законодавства є сувора дисциплінарна відповідальність нотаріусів. За порушення нормативно-правових актів і етичних стандартів, нотаріус може бути підданий дисциплінарному покаранню, при цьому розгляд таких справ здійснюється спеціальним органом — Судом честі нотаріусів.

Ураховуючи досвід Литви, доцільно для Міністерства юстиції України розробити та впровадити аналогічні механізми для створення реєстрів, таких як Реєстр недієздатних та обмежено дієздатних осіб і Реєстр шлюбних договорів. Це сприятиме ефективнішому управлінню нотаріальною діяльністю та полегшить взаємодію нотаріусів з державними органами в Україні.

Порядок здійснення нотаріальних дій консульськими установами України регулюється нормами Закону України «Про нотаріат», Консульським статутом та іншими актами вітчизняного законодавства. Зокрема, Указом Президента України від 2 квітня 1994 року № 127/94 затверджено Консульський

статут, який у своїй одинадцятій главі визначає правила щодо вчинення нотаріальних дій.

Українське законодавство чітко окреслює компетенцію посадових осіб у сфері посвідчення певних видів нотаріальних дій, зокрема заповітів та довіреностей, які прирівнюються до нотаріально посвідчених. Відповідно до статті 40 Закону України «Про нотаріат», до нотаріально посвідчених заповітів і доручень прирівнюються:

заповіти осіб, які перебувають на лікуванні в стаціонарних медичних закладах, санаторіях або проживають у будинках для престарілих і осіб з інвалідністю, якщо вони засвідчені керівниками цих установ;

заповіти громадян, які перебувають на морських чи річкових суднах під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

заповіти учасників експедицій (арктичних, розвідувальних тощо), що посвідчуються керівниками відповідних експедицій;

заповіти та довіреності військовослужбовців, що перебувають на лікуванні у військових госпіталях, санаторіях чи інших лікувальних закладах, які засвідчуються старшими медичними працівниками цих установ;

заповіти та довіреності осіб, які знаходяться у місцях позбавлення волі, засвідчені начальниками цих установ.

Цей перелік суттєво відповідає тому, що було визначено в Законі УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року, зокрема в частині нотаріальних дій, що їх здійснювали посадові особи у радянській Україні.

Посвідчення заповітів та довіреностей зазначеними посадовими особами має здійснюватися відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 року № 940, яка визначає порядок посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених.

Крім того, посадові особи, що виконують ці функції, зобов'язані дотримуватися принципу нотаріальної таємниці та утримуватись від

розголошення інформації, що стала відома під час посвідчення документів. Обов'язок збереження конфіденційності поширюється на всіх осіб, які отримали інформацію у зв'язку з виконанням службових обов'язків, а також на свідків та інших осіб, що мають доступ до таких відомостей.

Також, посадовим особам заборонено посвідчувати заповіти і довіреності на власне ім'я чи від свого імені, на ім'я своїх родичів чи осіб, з якими вони перебувають у шлюбі.

Зазначене законодавство містить також положення, що регулюють організацію діяльності органів нотаріату, зокрема питання реєстрації приватних нотаріусів, заміщення посад, анулювання свідоцтва на право займатися нотаріальною діяльністю тощо. У ньому також детально визначено порядок здійснення нотаріальних дій нотаріусами України, а також застосування норм іноземного законодавства у відповідних ситуаціях [54].

3.2 Напрями вдосконалення державного управління у сфері нотаріату в Україні

Сучасний світ потребує швидких технологічних трансформацій, тому для побудови цифрової, модернізованої та прогресивної держави важливо впроваджувати інновації у всіх сферах суспільного життя.

Програма «Держава у смартфоні», яка була анонсована, передбачає розвиток цифрової економіки та електронного урядування, що кардинально змінить функціонування різних галузей і напрямів. В останні роки Україна демонструє значні успіхи у цьому напрямі: впроваджено електронні сервіси для громадян, зроблено акцент на наданні якісної освіти у сфері ІТ, запущено мобільний застосунок державних послуг «Дія», запроваджено електронний облік трудової діяльності, активно використовуються державні електронні реєстри,

працює система «Електронний суд», широко застосовується електронний підпис тощо.

Міністерство цифрової трансформації України представило план цифровізації всіх державних послуг із метою мінімізувати необхідність фізичної взаємодії громадян із державними органами, що дозволить зменшити бюрократію і подолати корупцію. У зв'язку з цим багато державних структур активно впроваджують електронні послуги. У судовій системі, наприклад, з 2021 року діють підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, такі як «Електронний суд» та «Електронний кабінет», а також вже декілька років успішно функціонує система відеоконференцзв'язку [6].

Одним із правозахисних інститутів держави, спрямованих на забезпечення та захист цивільних прав, є нотаріат. У цій сфері також відбулися деякі зміни: нотаріуси використовують державні та єдині реєстри, а також виконують функції державного реєстратора. Однак нотаріат як інституція потребує масштабного реформування.

Тема впровадження електронного нотаріату в Україні є актуальною, оскільки перебуває на етапі реформування. Попри це, питання електронного нотаріату давно обговорюється в юридичних та наукових колах.

З огляду на мету цього дослідження, яка полягає у вивченні запропонованого законопроекту щодо вдосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності шляхом запровадження електронного нотаріату, визначено наступні завдання:

- вивчити запропоновані законодавчі ініціативи щодо запровадження електронного нотаріату в Україні;
- проаналізувати переваги, які принесе впровадження електронного нотаріату;
- ідентифікувати можливі ризики, пов'язані з його впровадженням;
- розробити пропозиції для вдосконалення електронної системи нотаріату в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів

Проект Закону України від 08.06.2021 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної діяльності» (далі — Проект), станом на 19.01.2022 року, передбачає впровадження електронної системи нотаріату і надає її визначення. Згідно зі статтею 262 Проекту, електронна система нотаріату — це державна автоматизована інформаційна система, створена для збирання, обробки, зберігання, захисту та використання даних, що стосуються нотаріальної діяльності, а також для забезпечення всіх видів інформаційного обміну [11].

Таким чином, активне використання інформаційних технологій спрямоване на автоматизацію більшості процесів нотаріальної діяльності, що має підвищити їхню ефективність, доступність і швидкість. Це вимагає детального аналізу та розгляду всіх супутніх питань.

Законопроект визначає електронну систему нотаріату як державну власність, адмініструванням якої займається Міністерство юстиції України. Усі дані цієї системи підпадають під режим нотаріальної таємниці, належать до Національного архівного фонду та зберігаються постійно.

Однак важливо зазначити, що програмне забезпечення для виконання професійного саморегулювання і статутних завдань має створюватися за замовленням Нотаріальної палати України [29].

Адміністрування електронної системи нотаріату здійснюватимуть два адміністратора:

- технічний адміністратор (державне підприємство, підпорядковане Міністерству юстиції України), який відповідатиме за створення, супровід, збереження та захист даних, включно з резервним копіюванням.
- функціональний адміністратор (Нотаріальна палата України), який займатиметься налаштуванням і впровадженням програмного забезпечення для

електронного робочого місця нотаріуса, реєстру нотаріальних дій тощо. До функцій функціонального адміністратора входять:

- погодження структури підсистем;
- затвердження порядку функціонування підсистем за погодженням із Міністерством юстиції;
- розроблення шаблонів документів для нотаріальних дій;
- налаштування процедурних етапів нотаріальної діяльності;
- тестування систем перед введенням в експлуатацію та підписання актів про готовність підсистем до роботи.

Міністерство юстиції відповідає за загальне впровадження електронної системи нотаріату, а Нотаріальна палата забезпечує реалізацію її окремих компонентів.

Основні складники електронної системи нотаріату, передбачені Проєктом:

- електронний нотаріальний архів.
- електронний реєстр нотаріальних дій, який забезпечує облік, реєстрацію, зберігання, захист і пошук нотаріальної інформації.
- електронне робоче місце нотаріуса для підготовки документів, отримання даних із реєстрів і кадастрів, обміну електронною інформацією тощо.
- інші підсистеми, які визначаються положенням про електронну систему нотаріату.

Переваги впровадження електронного нотаріату:

- наближення до європейських стандартів у сфері нотаріальної діяльності.
- інтеграція з державними інформаційними системами.
- автоматизація нотаріальних процесів, що зменшує витрати часу на ведення звітності та пошук інформації.
- поліпшення якості й безпеки нотаріальних дій.
- переведення нотаріального реєстру в електронну форму.

- можливість подавати електронні документи для нотаріального оформлення.
- засвідчення достовірності електронних копій паперових документів і навпаки.
- забезпечення зручності та доступності нотаріальних послуг.

Ризики впровадження Е-нотаріату:

- інформаційна безпека. Потрібно забезпечити надійний захист даних від несанкціонованого доступу, включно з кібератаками.
- юридичні неузгодженості. Деякі положення Проєкту суперечать чинним нормам законодавства, зокрема щодо блокування сертифіката відкритого ключа.
- поступовий перехід. Перехід від паперового діловодства до електронного має бути поступовим, із паралельним використанням обох систем для уникнення втрати даних.
- роз'яснювальна робота. Держава повинна інформувати громадян про особливості функціонування електронного нотаріату.
- запровадження електронного нотаріату стане значним кроком до підвищення ефективності надання нотаріальних послуг і автоматизації процесів. Однак необхідно враховувати ризики, пов'язані з кібербезпекою, поступовістю переходу та необхідністю юридичної узгодженості.

Подальше реформування нотаріату має орієнтуватися на реалізацію концепції «Держава у смартфоні», включаючи використання електронного підпису для посвідчення договорів і документів, а також можливість дистанційного виконання нотаріальних дій із захистом електронних документів за допомогою QR-кодів [32].

Експерти відзначають, що істотних відмінностей між державним і приватним нотаріусом немає. На мою думку державні та приватні нотаріуси мають однакові повноваження з точки зору клієнта, проте приватний нотаріус має переваги.

На сьогодні державний і приватний нотаріат мають однакові повноваження з позиції особи, що звертається до нотаріуса.

Наразі переваги приватного нотаріуса стали очевидними: скоротилися черги, змінилося ставлення до відвідувачів і дотримання законодавства, зменшилася кількість зловживань службовим становищем. Таким чином, покращення якості обслуговування та дотримання законності поступово формують баланс інтересів усіх учасників: нотаріуса, громадян і держави».

Проте різниця між державним і приватним нотаріусом полягає в рівні оплати послуг та відповідальності за завдану шкоду.

Приватні нотаріуси за виконання нотаріальних дій стягують плату, розмір якої визначається за угодою між нотаріусом та фізичною або юридичною особою. Державні нотаріуси, в свою чергу, стягують державне мито за нотаріальні дії у розмірах, передбачених чинним законодавством. Нотаріус, що займається приватною практикою, веде свою діяльність на основі самофінансування та несе відповідальність за свої дії всім своїм майном, тобто повністю матеріально відповідає за законність виконуваних нотаріальних дій.

На приватного нотаріуса, як на самозайняту особу, законодавець покладає певні обмеження: приватний нотаріус зобов'язаний забезпечити зберігання документів нотаріального діловодства та архіву протягом усього періоду виконання ним нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус може здійснювати нотаріальну діяльність лише за наявності акта про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або судового рішення, яке набрало законної сили, що визнає незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Слід підкреслити, що саме модель приватного нотаріуса створює стимул для ефективного виконання повноважень: «Модель приватного нотаріуса породжує стимул для результативного здійснення повноважень, оскільки він залежить від результатів своєї діяльності та несе також матеріальну відповідальність за неякісну роботу».

Український нотаріат відноситься до нотаріату латинського типу, але щоб зрозуміти, чому пропонують впроваджувати єдиний нотаріат на основі латинського, розглянемо дві принципово відмінні системи нотаріату. Таким чином, залежно від цілей і функцій, у світі існує дві системи нотаріату: англо-американська та латинська.

Англосаксонська правова модель основана головним чином на судовому прецеденті, що призводить до того, що основна увага приділяється свідкам як засобу доказування, в тому числі і під час аналізу письмових доказів. Нотаріальні документи, зокрема письмові, не виконують такої ролі, як це передбачено в країнах з латинським нотаріатом. Тому будь-які письмові документи в цивільному процесі держав загального права можуть бути оскаржені за допомогою свідків. Нотаріуси лише виконують посвідчувальні функції (завірення копій, підписів, свідчень свідків під присягою тощо).

Іншу групу складають нотаріальні органи країн латинського, так званого «писаного» права, де з метою зменшення кількості справ, що розглядаються судами, надається особливе значення письмовим доказам, в яких фіксуються юридичні умови укладання угод. Для забезпечення превентивного захисту прав окремих осіб і юридичної сили контрактів, які укладаються в цих країнах, уповноважують (призначають і контролюють) кваліфікованих фахівців засвідчувати достовірність здійснених юридичних дій, щоб гарантувати ефективність різних прав.

Як ми вже зазначали, український нотаріат відноситься до нотаріату латинського типу, який характеризується перевагою письмових доказів. Проте перехід до єдиного нотаріату без вирішення існуючих проблем несе певні ризики.

На думку фахівців, запозичення окремих аспектів системи нотаріату для застосування в країнах континентальної правової системи може призвести до спотворення та дисгармонії створюваних процедур і механізмів. Зокрема, занепад державного нотаріату та відсутність балансу в регулюванні державою

нотаріальної та реєстраційної діяльності може призвести до погіршення якості реєстраційних послуг.

Віце-президент Нотаріальної палати Олена Кирилук підкреслює, що «реформа нотаріату – це, передусім, вигода для громадян, адже її реалізація дозволить заощаджувати час і кошти для людей і бізнесу, забезпечить доступність нотаріальних послуг, допоможе подолати корупцію в сфері юстиції, створить надійний захист від шахрайства, значно зекономить державний бюджет і дозволить перейти до стандартів ЄС».

Важко не погодитися з думкою експертів, що єдиний нотаріат та електронний нотаріат є взаємопов'язаними складовими реформи українського нотаріату. Електронний нотаріат дозволить заощаджувати час і гроші, адже нотаріус зможе безпосередньо запитувати і отримувати документи від інших органів, таких як реєстраційні установи.

Однак поспішне впровадження новітніх моделей електронного документообігу та ІТ-технологій може призвести до негативних наслідків, якщо:

- не буде створена спеціальна захищена мережа інтернет (або захищені канали зв'язку),
- не буде посилено захист електронних реєстрів і баз даних,
- не будуть забезпечені належні умови для захисту робочого місця нотаріуса,
- не буде можливості відновити дані з паперових носіїв,
- не буде проведено попередньої роботи з підвищення обізнаності громадян щодо безпеки в інтернет-сервісах,
- для розробки системи електронного документообігу на державному рівні будуть залучені малокваліфіковані фахівці або використані бюджетні ІТ-рішення, що можуть паралізувати діяльність нотаріату.

Також важливо забезпечити підтримку соціально незахищених верств населення. Припустимо, якщо інститут державних нотаріусів буде скасований, значна частина клієнтів нотаріальних послуг — малозабезпечені громадяни або

пільгові категорії — не зможе дозволити собі послуги приватних нотаріусів. Тому, приймаючи таке важливе рішення, як перехід до єдиного нотаріату, необхідно подумати про соціальні гарантії для цих груп населення.

Слід зазначити про те, що на шляху до єдиного нотаріату важливо забезпечити захист прав і інтересів громадян, зокрема соціально незахищених, і не завдати шкоди їхній здатності отримувати нотаріальні послуги. «Ситуація в нотаріаті України є особливою, адже наразі державний та приватний нотаріат мають однакові повноваження з точки зору громадян, що звертаються до нотаріуса», — підкреслює Марченко [35].

Я вважаю, що перехід до єдиного нотаріату має бути поступовим і продуманим. «Необхідно врахувати, перш за все, соціально-економічну ситуацію в країні та готовність нотаріусів працювати за принципами єдиного нотаріату латинського типу», — зазначає він, підкреслюючи, що цей процес не повинен зашкодити правам осіб, що звертаються за нотаріальними послугами, зокрема соціально незахищених верств населення.

Протягом багатьох років штучний поділ нотаріату на державний і приватний створював соціальні, економічні та юридичні суперечності в державному регулюванні діяльності приватних нотаріусів, що призвело до проблем у роботі державних нотаріальних контор, зростання кількості скарг громадян і сприяло корупційним явищам. Тому неодноразові спроби народних депутатів створити єдиний нотаріат виявилися актуальними.

Так, у 2019 році законопроект №2681-1 пропонував вирішити теоретичні та практичні проблеми організації нотаріату на основі міжнародного досвіду, запровадивши єдиний нотаріат відповідно до нових правових і економічних умов, але законопроект не був прийнятий.

Інша спроба була у 2020 році, коли законопроектом №2627 пропонувалося змінити концепцію роботи нотаріату в Україні, завершивши реформу в межах континентальної правової системи і запровадивши єдиний нотаріат. Однак і цей проект був відкликаний.

Також слід зазначити, що реформування — це тривалий процес, що залежить не тільки від Мін'юсту та нотаріусів, але й від політичної та соціально-економічної ситуації в країні.

На сьогодні в Україні відбуваються значні політичні та економічні зміни, що впливають на реформування нотаріату. Втім, утворення єдиного нотаріату може стати важливим кроком для його вдосконалення, але скасування державного нотаріату повинно враховувати і вирішувати низку проблем.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило на основі аналізу наявних наукових, публіцистичних та нормативних джерел, включаючи перспективне законодавство, визначити принципи становлення та розвитку організаційно-правового механізму державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні, а також сформулювати рекомендації щодо вдосконалення існуючого законодавства в цій галузі та практики його застосування.

З огляду на історичні традиції функціонування нотаріату в Україні, а також сучасні реалії та глобальні тенденції, найбільш прийнятним підходом до організації нотаріальної діяльності в Україні є модель нотаріату, що базується на принципах латинського, тобто незалежного й вільного нотаріату. Впровадження нотаріату латинського типу в Україні та вступ нашої країни до Міжнародної Співки Латинського Нотаріату є оптимальним і прогресивним шляхом розвитку українського нотаріату.

Основою розвитку сучасного українського нотаріату має стати створення правових, економічних та організаційних принципів і механізмів, що забезпечать виконання цим інститутом таких завдань: повне й всебічне забезпечення реалізації законних прав та інтересів громадян і держави; надання цивільно-правовим відносинам стабільного, безконфліктного, прогнозованого й законного характеру; підвищення правової культури громадян; забезпечення виконання фіскальних функцій і державних інтересів; створення умов для реалізації реформ, що здійснюються в Україні; створення умов для привабливості України як економічної зони для вітчизняних та іноземних інвесторів. Розбудова незалежної, демократичної, соціальної та правової держави вимагає значної уваги до належного виконання відповідних функцій.

Важливим фактором, що визначає напрямок розвитку держави та суспільства, є ставлення до людини та створення належних умов для її життя.

Аналіз нормативно-правових актів України підтверджує, що законодавець застосовує людиноорієнтований підхід при вирішенні завдань, що перед ним стоять. Ключовим аспектом цієї позиції є захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб і запобігання їх порушенню.

В законодавстві відсутнє чітке визначення правоохоронної функції, а її реалізація здійснюється через діяльність відповідних органів. Нотаріат входить до складу системи правоохоронних органів України, і на нього покладено обов'язок сприяти реалізації прав і свобод фізичних та юридичних осіб у державі. Діяльність нотаріату в Україні регулюється великою кількістю нормативно-правових актів різного рівня, що створює труднощі в їх застосуванні. Основним актом для здійснення нотаріальної діяльності є Закон України «Про нотаріат». Недосконалість законодавчої бази в цій сфері та необхідність уточнення окремих положень вимагають її реформування шляхом систематизації.

Нотаріуси та посадові особи, що здійснюють нотаріальні дії, займаються лише безспірними справами, враховуючи оцінку наданих документів, що не повинні містити суперечностей і невідповідностей. Перелік нотаріальних дій та порядок їх виконання закріплено в законодавстві. Серед них можна виділити посвідчення довіреностей, договорів відчуження нерухомості, земельних ділянок, транспортних засобів, договорів оренди, застави, іпотеки, заповітів, засвідчення правильності копій документів, автентичності підписів, відкриття спадкових справ, видачу свідоцтв про право на спадщину, виконання виконавчих написів та протестів векселів. Вчинення нотаріальних дій гарантує охорону основних прав і свобод фізичних та юридичних осіб, запобігаючи їх порушенню. Таким чином, нотаріат виконує правоохоронну функцію та є важливим інструментом держави в реалізації цієї функції.

Підсумовуючи, можна зазначити: як результат природної потреби у посвідченні прав і наданні документам юридичної вірогідності, нотаріат еволюціонував у відповідь на ускладнення соціально-економічних процесів.

Український нотаріат ще перебуває на етапі розвитку, оскільки це постійний процес удосконалення. Нотаріат розвивається в напрямку професіоналізму, стабільності та фінансової незалежності.

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що реформи в українському нотаріаті стали реальністю і приносять позитивні результати. Завершення повного реформування інституту нотаріату дозволить закласти міцну основу для розвитку в Україні нотаріату латинського типу, який є міжнародним еталоном у сфері захисту прав та законних інтересів громадян.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Міністерство юстиції України. - К. : Б. в., 2006. - 122 с
2. Указ Президента України щодо закону України «Про нотаріат», із змінами та доповненнями від 01 жовтня 2008 року №614-VI
3. Указ Президента України щодо закону України «Про державну виконавчу службу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 36-37, ст.243
4. Указ Президента України щодо закону України «Про виконавче провадження» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 24, ст.207
5. Про внесення змін до закону України "Про нотаріат" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 13, ст.161
6. Постанова Кабінету Міністрів щодо закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22.05.2003
7. Постанова Кабінету Міністрів щодо закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р.
8. Указ Президента України "Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні" від 26.03.2009.
9. Указ Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 року N 762/98
10. Постанова Кабінету Міністрів від 11 вересня 2007 р. № 1123 «Про умови оплати праці працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів»
11. Постанова Кабінету Міністрів від 19 березня 2008 р. № 208 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 р. № 1123»

12. Наказ Міністерства юстиції «Про внесення змін до Порядку здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства приватними нотаріусами під час виконання ними своїх обов'язків» від 14 січня 2008 р. за № 19/14710

13. Законодавство України про нотаріат: організаційно-правові основи діяльності нотаріату: Збірник офіційних нормативних актів: (За станом законодавства на 1 травня 1998 р.). - К. : Юрінком Інтер, 1998. - 464 с.

14. Законодавство України про нотаріат: (За станом на 26 жовтня 1994 року). - К. : Б.в., 1994. - 400 с.

15. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ, 1996. – С. 12-17.

16. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; офіційний веб-сайт. – Режим доступу до сайту: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

17. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 5 січ. 2017 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2019. – 76 с. – (Закони України).

18. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2018 р.: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. – 408 с.

19. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36-62.

20. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Голос України. – 1994. – 2 березня.

21. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 923 {Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 54 від 30.01.2013; № 714 від 26.09.2013; № 179 від 11.06.2014; № 806 від 09.11.2016 ; № 669 від 30.08.2017; № 925 від 06.12.2017} // [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; офіційний веб-сайт. – Режим доступу до сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-%D0%BF>.

22. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року // [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; офіційний веб-сайт. – Режим доступу до сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

23. Дякович М. Нотаріат як інститут охорони захисту прав та інтересів осіб / М. Дякович // Право України. – 2020. – № 6. – С. 114-119.

24. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні [Текст] / В. В. Комаров, В. В. Баранкова ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2019. – С. 3-6.

25. Мічурін Є.О. Правочини. Зразки нотаріальних документів: Навчально-практичний посібник: Коментар цивільного законодавства, нові види договорів, зразки нотаріальних документів, коментар до окремих зразків документів – Х.: Еспада, 2014. – 464 с.

26. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України /Тертишник В.М./ Видання 12-те доповн і перероб. – К.: Алерта, 2021. – 810 с.

27. Організація судових та правоохоронних органів: підручник. / І.Є. Марочкін, Л. М. Москвич, П. М. Каркач та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна. – Х.: Право, 2019. – 448 с.

28. Стрілько, В. Ю. Нотаріально-процесуально правовідносини з іноземним елементом [Текст] / В. Ю. Стрілько // Публічне право. – 2019. – № 1. – С. 250-258.

29. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб для підготовки до іспитів / Упоряд. І. В. Тетарчук, Т. С. Дяків. – Київ : ЦУЛ, 2019. – 200 с.
30. Тищенко В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні / В. Тищенко // Підприємництво, господарство і право. – 2019 – № 2. – С. 62-66.
31. Фурса С. Я. Нотаріат України: Книга 1. Організація нотаріату з практикумом. Підручник у трьох книгах. – К.: Видавництво «Алерта», 2020. – 484 с.
32. Черниш В. М. Правова політика і проблеми нотаріальної професії: науково критичний дискурс // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2017 – № 1. – С. 139-146.
33. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдато́ва Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 № 13-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#n54>.
35. Чижмарь К.І. Теоретико-правові основи нотаріату в Україні. Навчальний. посібник / за загальною редакцією К.І. Чижмарь. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 200 с.
36. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/stru#Stru>.
37. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

38. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

39. Долинська М. С. Генезис нотаріату в Київській Русі / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — Л., 2019. — ¹ 2. — С. 96—104.

40. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF>.

41. Про виконавче провадження : Закон України від 3 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

42. Денисяк Н.М. Актуальні питання застосування виконавчого напису в сучасній правозастосовній практиці. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. 2020. № 18. С. 32–35.

43. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, Міністерства юстиції України від 29 січня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>.

44. Юрченко В. Мета, завдання та функції нотаріуса в умовах реформування юстиції України. Український часопис міжнародного права. 2022. № 1. С. 131–134.

45. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383

46. Про медіацію: проект Закону України від 27 березня 2020 р. № 2480. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558.

47. Фурса С.Я. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2021. Вип. 1(99). С. 5–8.

48. Пропозиції щодо розвитку медіації у нотаріальній практиці нотаріусів України URL: <http://mirn.com.ua/publikaciyi/1-publikaciyi/29-2020-11-29-09-46-49>.

49. Медіація як засіб вирішення конфліктом URL: <http://blog.liga.net/user/vkrupelnytskyj/article/7962.aspx>.

50. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. 15.09.1992 № I-2882 (Suvestinė redakcija nuo 13.07.2020 iki 20.11.2023). URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/oueMCdEPcf>.

51. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas. 15.07.2008 № X-1702 (Suvestinė redakcija nuo 01.01.2020). URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.325294/nxkqOSyBNb>.

52. Dėl Notarų veiklos tarnybinės priežiūros taisyklių patvirtinimo. 15.11.2004 № 1R-282 (Suvestinė redakcija nuo 23.01.2009). URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.498959DDCE67/xweJazzOnS>.

53. Dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos nuostatų patvirtinimo. 12.06.2015 № 1R-148. (Suvestinė redakcija nuo 01.01.2019) URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/503e671010da11e58569be21ff080a8c/ugijZSajTk>

54. Įsakymas Dėl Notarų sveikatos tikrinimo tvarkos patvirtinimo. 26.09.2022. V-559/240. URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.218638?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=%2079ae633a4041-4889-94d8-31127e4c8c66>.

55. Dėl Vedybų sutarčių registro reorganizavimo ir Vedybų sutarčių registro nuostatų patvirtinimo. 13.08.2002. № 1284. URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C15301FE71F7>.

56. Dėl teisingumo ministro 2004 m. liepos 22 d. įsakymo Nr. 1R-184 „Dėl Notarų garbės teismo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo. 23.12.2015 № 1R-349. URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/9e0abdc0a97511e5be7fbe3f919a1ebe>.

57. Įsakymas Dėl Notarų sveikatos tikrinimo tvarkos patvirtinimo.
26.09.2023. V-559/240. URL:
<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.218638?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=%2079ae633a4041-4889-94d8-31127e4c8c66>.

58. Dėl Notarų veiklos tarnybinės priežiūros taisyklių patvirtinimo.
15.11.2004 № 1R-282 (Suvestinė redakcija nuo 23.01.2009). URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.498959DDCE67/xweJazzOnS>.

59. Dėl Neveiksnių ir ribotai veikusių asmenų registro reorganizavimo ir Neveiksnių ir ribotai veikusių asmenų registro nuostatų patvirtinimo 15.12.2010 № 1771. URL: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.187D3D54B6C1>.